

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Chyby v psaní z psycholingvistického hlediska

Bakalářská práce

Jana Křivánková

vedoucí práce: Mgr. Jan Chromý, Ph.D.

Praha 2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Chyby v psaní z psycholingvistického hlediska vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Jana Křivánková

Anotace

Práce se zabývá problematikou řečových a psaných chyb. Shrnuje teorie o mluvené a psané produkci jazyka a vymezuje základní druhy řečových chyb a chyb v psaní na počítači. Při interpretaci chyb v psaní na počítači vychází ze základního korpusu, který byl za tímto účelem vytvořen a na základě kterého byla vytvořena statistika výskytu chyb v psaní.

Práce rovněž srovnává druhy řečových a psaných chyb a vymezuje hlavní rozdíly a podobnosti mezi nimi.

Klíčová slova

psaný projev, mluvený projev, řečové chyby, chyby v psaní, model produkce řeči, klasifikace chyb

Annotation

The thesis is concerned with speech errors and errors in writing. It summarizes the theories of spoken and written language production and specifies basic types of speech errors and errors in writing. The interpretation of typing errors is presented which is based on a corpus of errors collected directly for this purpose. The corpus also serves as a basis for statistical analysis of the frequency of typing errors.

The thesis also compares types of speech errors and errors in writing and identifies main differences and similarities between them.

Key words

written utterance, spoken utterance, speech errors, typing errors, speech production model, clasification of errors

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své práce *Mgr. Janu Chromému Ph.D.* za individuální přístup a za trpělivost a inspiraci při realizaci mé bakalářské práce.

OBSAH

1. Úvod.....	3
2. Způsoby realizace projevu	4
3. Mluvený projev	4
3.1. Produkce mluveného projevu.....	4
3.1.1. . Produkční proces podle V. Fromkinové	5
3.1.2.. Produkční proces podle M. F. Garretta	7
3.1.3. Lexikon	9
3.1.4. Přízvuk.....	10
3.1.5. Jazykové jednotky	10
3.2. Chyby v mluveném projevu	11
3.2.1. Vymezení chyb podle jejich podstaty.....	12
3.2.2. Problematika určení chyby	16
3.2.3. Další vlivy působící na tvorbu řečových chyb.....	17
4. Psaný projev.....	18
4.1. Produkce psaného projevu	19
4.2. Chyby rukou psaného projevu.....	20
4.3. Produkce projevu psaného na počítači/na psacím stroji.....	21
4.3.1. Chyby v projevu psaném na počítači	22
4.3.2. Mechanické chyby	23
4.3.3. Chyby vycházející ze špatného signálu	27
5. Základní korpus psaných chyb v češtině.....	34
5.1. Metodologie	34
5.2. Chyby v psaní v rámci statistiky	37
6. Chyby společné pro psaný i mluvený projev	39

6.1. Substituce.....	39
6.2. Anticipace	40
6.3. Perseverace	40
6.4. Přidání a vynechání jednotky	40
6.5. Migrace	41
6.6. Přesun velárního η.....	41
6.7. Transpozice	41
6.8. Směšování jednotek.....	42
7. Závěr	42
8. Literatura	45
8.1. Citovaná literatura.....	45
8.2. Prostudovaná literatura.....	45
9. Přílohy.....	46
9.1. Příloha 1	46
9.2. Příloha 2.....	49

1. Úvod

Studium chyb v psaném, ale i v mluveném projevu je významným přínosem pro řešení otázek ohledně toho, jak jazyk funguje a jakým způsobem jej produkujeme. Fromkinová (1973) dále uvádí i další důvody, proč se chybami zabývat. Kromě již výše zmíněného zkoumání procesu produkce promluvy se chyby dají dle některých vědců (Freud, Wundt) využít jako bohatý zdroj informací o projevech lidského podvědomí ve vědomém chování. Očividně jsou takovéto chyby zásadní pro pochopení toho, jak jazyk funguje a to nejen z lingvistického hlediska. V zahraničí, kde si jejich důležitost plně uvědomují již několik dekád, se významu chyb v mluveném projevu dostávalo a dostává náležité pozornosti. Stejně tak je pozornost věnována i chybám v psaní, i když v daleko menším rozsahu. Z dostupné literatury vyplývá, že u nás se v případě těchto chyb nejedná o diskutované téma. Proto jsme se rozhodli přiblížit jej českému prostředí.

Úkolem této práce je zaměřit se na problematiku chyb v psaní z hlediska procesů, ve kterých vznikají. Při tomto bádání budeme vycházet nejen z teorie o psaných chybách (MacKay, 1993), ale i z teorie o chybách z mluvené produkce (Fromkinová, 1973; Garnham a kol., 1982; Butterworth 1982).

Přiblížíme si tedy procesy, které doprovázejí jak mluvenou, tak i psanou produkci jazyka, a na základě pozorovaných chyb poukážeme nejen na podobnosti mezi psaným a mluveným projevem, ale i na možné problematické jevy a situace, které podobnosti mezi těmito procesy přinášejí.

Při řešení těchto konkrétních otázek směřovaných k psané produkci budeme vycházet nejen z teoretických poznatků zahraničních kolegů, ale i ze speciálního korpusu chyb v psaní v češtině, který byl vytvořen právě pro účely této práce.

Na základě korpusových poznatků a teorií, kterými se práce zabývá, bychom rádi našli alespoň částečné odpovědi na otázky řešící rozdíly mezi psanou a mluvenou produkcí. Soustředíme se přitom na roviny nižší – grafémickou a lexikální. Chybám v psané syntaxi zde – z důvodu rozsahu práce – pozornost nevěnujeme, ačkoliv je to problematika jistě zajímavá a má smysl se jí věnovat.

Práce tedy sestává ze čtyř základních okruhů, které přinášejí nové informace, popřípadě řeší výše zmíněné otázky. První okruh se zabývá mluvenou produkcí, tím jakým způsobem vzniká. Též nám přiblíží teorii chyb z tohoto způsobu produkce. V druhém okruhu se práce zaměřuje na psaný projev. Konkrétně na jeho produkci a na chyby, ke kterým zde dochází. Zároveň na základě prostudované literatury vymezuje základní dělení těchto chyb. Třetí oddíl je věnován základnímu korpusu chyb v psaní. Zde si přiblížíme to, jakým způsobem vznikal a kým byla inspirována metodologie sběru. Též zde přiblížíme chyby ve světle základních statistických údajů a na jejich základě se pokusíme chyby interpretovat z poněkud odlišného úhlu pohledu. Poslední část se věnuje srovnání chyb psaných a mluvených z hlediska jejich rozpoznávání v psané produkci. Přílohou této práce pak je samotný korpus chyb, což dalším zájemcům o tuto problematiku umožní na předkládanou práci navázat.

2. Způsoby realizace projevu

Pokud chceme realizovat libovolný projev, máme dvě základní možnosti, jak tak učinit, a to zvukově nebo graficky. Psaný text můžeme produkovat psáním v ruce, psáním na počítači nebo psáním na stroji.

Každá z těchto možností realizace má své specifické rysy, kterými se odlišuje od ostatních. Naším úkolem bude nahlédnout do jednotlivých procesů a zjistit, zda jsou stejné, popřípadě v čem spočívají rozdíly mezi nimi. Nyní si postupně přiblížíme vždy druh projevu a následně druhy chyb, které jsou pro něj typické.

3. Mluvený projev

3.1. Produkce mluveného projevu

Každý projev je produkován na základě určitého produkčního procesu. Tento proces je postupný, děje se po jednotlivých fázích, během kterých se formuje výsledná výpověď. V každé fázi získává produkt novou informaci, která se týká různých charakteristik sloužících ke konkretizaci výpovědi a tím pádem i k celkovému porozumění promluvy, kterou výpověď tvoří (Altman, 2005). Spadá sem například to, z kolika slov se bude výpověď skládat, jaké bude jejich pořadí, jaký má být konkrétní tvar příslušných slov, jak má vypadat intonace

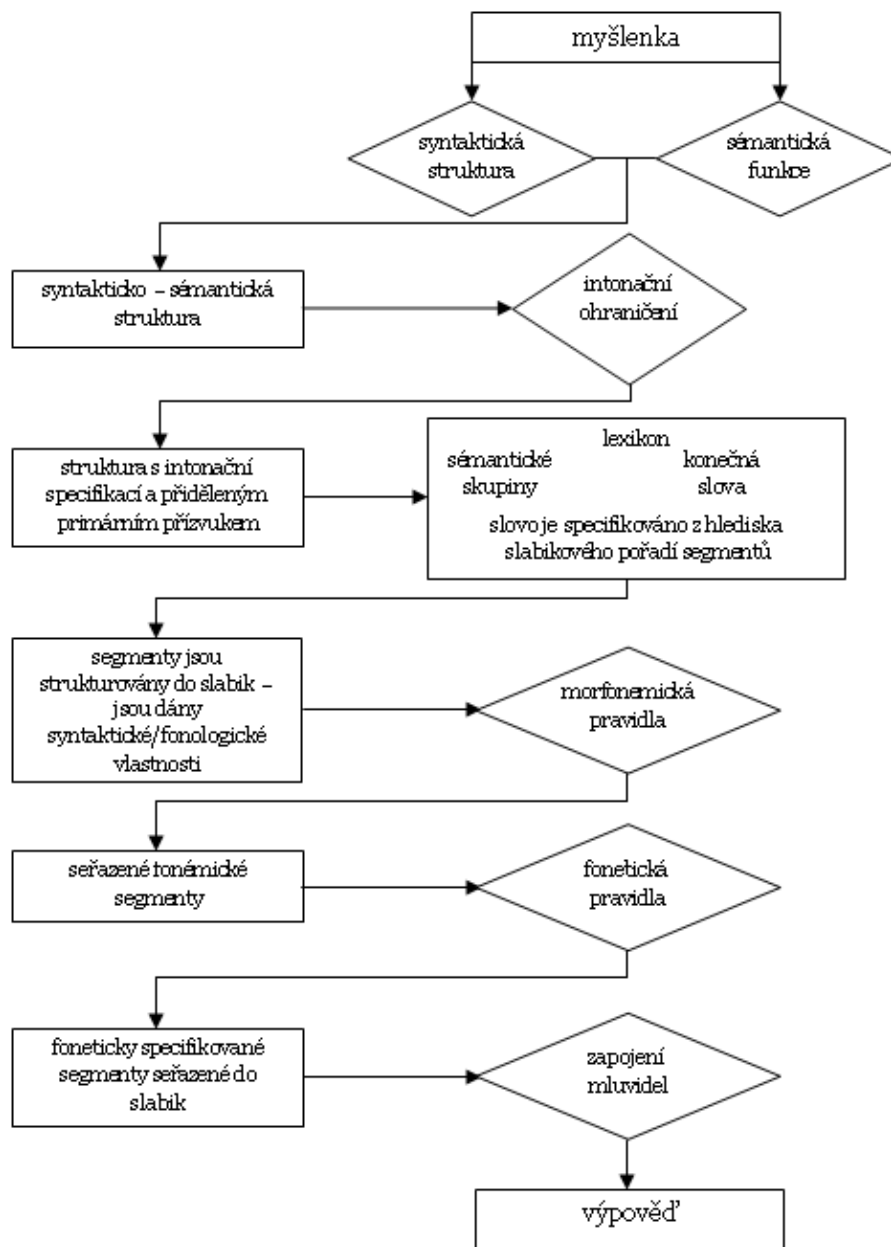
a rozložení přízvuků. Výsledkem procesu je výpověď sestávající z po sobě jdoucích jednotek. Tato výpověď je konkrétní interpretací původní myšlenky mluvčího.

Jak podle modelu V. Fromkinové (viz 2.1.1.), tak podle modelu M. F. Garretta (viz 2.1.2.) na samém začátku projevu stojí konkrétní myšlenka, kterou chce mluvčí sdělit. To, jakou vlastnost nebo charakteristiku původní myšlenka získává v té a té fázi procesu, jsme schopni určit na základě našich poznatků z oblasti zkoumání jazyka ve všech jeho rovinách a aspektech (syntax, morfologie, fonologie, fonetika, sémantika). Jsme tedy schopni identifikovat, co se s danou myšlenkou v průběhu procesu stane (např. volba konkrétních slov, určení jejich pořadí apod.). Předmětem sporů však je, v jakém pořadí se tyto úpravy dějí. Toto pořadí je možné zjistit například právě díky analýze chyb. Na základě těchto analýz bylo sestaveno několik modelů popisujících přesný průběh produkce. Přiblížme si dva z nich.

3.1.1. Produkční proces podle V. Fromkinové

V. Fromkinová ve své práci *Speech Errors as Linguistic Evidence (1973)* na základě analýzy řečových chyb sestavila odpovídající model popisující produkci promluvy. Vychází v něm z předpokladu, že se produkční proces musí řídit nějakými pravidly a že je tvořen několika dílčími fázemi, jejichž pořadí není libovolné. Určila, že pořadí jednotlivých fází vychází právě z podstaty jednotlivých chyb. Model sestává z následujících pěti fází.

Celý proces je odstartován *první fází*, během které je vyvolán primární podnět pro vytvoření výpovědi. Mluvčí si zde vybírá myšlenku, kterou chce jazykově ztvárnit. Ve *fázi druhé* je tato myšlenka obohacena o konkrétní syntaktickou strukturu, kterou by měla ve výsledné podobě mít (v podstatě jde o její slovosled). K této struktuře se během *třetí fáze* dodává slovní, popřípadě větný přízvuk (typ přízvuku se odvíjí od velikosti výpovědi, tedy zda se jedná o jednoslovný výrok, frázi či celou větu). Výběr konkrétních jazykových prostředků přichází na řadu až *ve fázi čtvrté*. Mluvčí zde zadává požadavky vycházející ze sémantiky – význam zde dostane konkrétní lexikální podobu.

Produkční proces podle V. Fromkinové (Fromkinová, 1973, s. 240)

Samotný požadavek vyvolá sub-proces, při němž je ze skupiny sémanticky podobných jednotek zvolen ekvivalent, který v konkrétním kontextu nejvíce odpovídá myšlence. Všechny jednotky, ze kterých je možno vybírat jsou součástí mentálního lexikonu, tedy místa, kde je uskladněna veškerá slovní zásoba konkrétního jedince. K tomuto zdroji jednotek se vrátíme později, protože způsob, jakým uchovává lexikální jednotky, úzce souvisí s produkcí některých chyb. V poslední *páté fázi* dochází k aplikaci morfematických a fonologických pravidel – mění se fonologické zpracování morfémů (vybrané lexikální jednotky

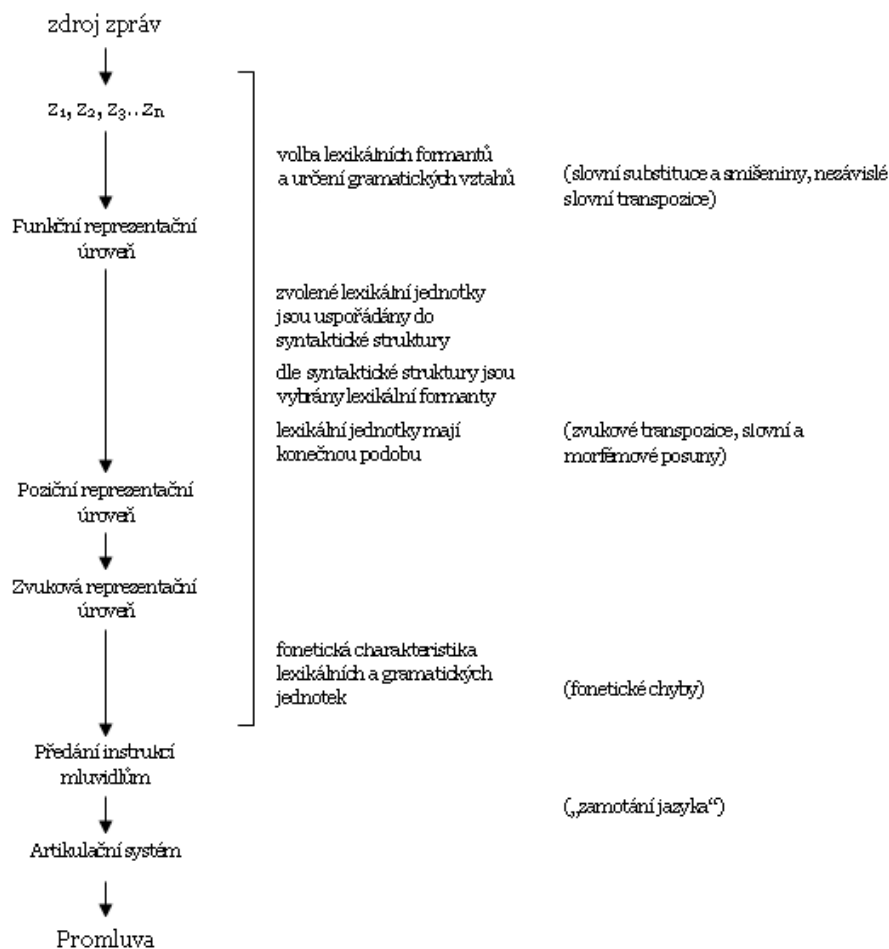
jsou opatřeny příslušnými tvary afixů, tak aby správně zapadaly do kontextu výpovědi).

Z tohoto pořadí je tedy – dle modelu V. Fromkinové – zřejmé, že pozdější proces nemůže ovlivnit procesy předchozí (Butterworth, 1982). Například fonologický proces, který se děje jako poslední, již nemůže ovlivnit způsob, jakým je věta syntakticky strukturována, protože o této struktuře se rozhodlo již dříve, a ve chvíli, kdy přijdou na řadu fonologická pravidla, je již pevně stanovena a nedá se již nijak změnit. Další co z tohoto uspořádání vyplývá, je, že například chyby týkající se volby jazykové jednotky mohou vznikat pouze během čtvrté fáze, chyby fonetické během fáze, která určuje fonetické vlastnosti výpovědi, atd.

3.1.2. Produkční proces podle M. F. Garretta

Vzhledem k tomu, že jsou Garrettovy texty, v nichž svůj model představuje a modifikuje, v České republice jen velmi obtížně dostupné, představujeme tento model na základě práce B. Butterwortha *Speech Errors: Old Data in New Theories* (1982). Garrett rozdělil proces na několik úrovní, kterými původní myšlenka prochází a postupně se konkretizuje. Základní princip je velice podobný tomu, který navrhuje Fromkinová, liší se pouze v jednotlivých fázích a jejich funkcích.

Na počátku opět stojí myšlenka, kterou si mluvčí přeje sdělit. Následně tato myšlenka postoupí na tzv. *funkční reprezentační úroveň*. Zde jsou na základě její sémantické povahy vybrány lexikální formanty a gramatické vztahy mezi nimi. Při postupu na další úroveň – tzv. *poziční reprezentační úroveň* – jsou zvolené lexikální jednotky uspořádány do určité syntaktické struktury, ta je mimo jiné vymezena gramatickými formanty. Zároveň jsou do nově získané struktury zasazeny fonémicky specifikované lexikální formanty – lexikální jednotky zde získají finální podobu. Po této úrovni se rozpracovaná výpověď nachází mezi tzv. *zvukovou reprezentační úrovní* a fází, kdy výpověď získá informace o intonaci, kde získá fonetickou charakteristiku jak lexikálních, tak

Produkční proces podle M. F. Garretta (B. Butterworth, 1982, s. 642)

gramatických jednotek. – Odtud směřuje k *artikulačnímu zpracování* a posléze vychází z mluvidel jako dokončená výpověď.

Garrettův model se od modelu Fromkinové příliš neliší, v obou probíhají stejné sub-procesy. Rozdíl je však v tom, jak jsou tyto sub-procesy uskupeny. Fromkinová pro každý sub-proces vymezuje samostatnou fázi. Každý další sub-proces může začít až ve chvíli, kdy je předchozí sub-proces ukončen. Oproti tomu Garrett některé ze sub-procesů sjednocuje. Fáze se u něj tedy buď prolínají, nebo probíhají současně. Tato odlišná konstrukce přináší ještě jeden zásadní rozdíl. Zatímco Fromkinová se zaměřuje pouze na interakci mezi větnými jednotkami, Garrett se zabývá i interakcí mezivětnou. Jeho model je totiž schopný zpracovávat několik výpovědí najednou, proto se může zabývat nadvětnými chybami (př. *...listen to radio, and watch TV... → ...watch the radio, and listen to TV...*). V modelu Fromkinové by ve finálních fázích vznikalo

příliš mnoho alternativ najednou a nebylo by je možné na základě jejího modelu zpracovat (Butterworth, 1982).

Z obou procesů je zjevné, že operují s několika zásadními pojmy, nebo oblastmi, které do procesu vstupují a které by bylo dobré blíže charakterizovat a připomenout jejich význam jak pro proces samotný, tak i pro chyby, které jsou na nich v otázkách svého vzniku závislé. Do této skupiny, které se budeme nyní blíže věnovat, řadím lexikon, jednotky/segmenty jednotek a přízvuk. Domníváme se, že jejich bližší charakteristika nám později pomůže lépe pochopit podstatu chyb.

3.1.3. Lexikon

Důležitou součástí produkčního procesu je mentální lexikon, ve kterém má člověk uloženou svou slovní zásobu. Z chyb (především sémantických) je zřejmé, že lexikální jednotky zde nejsou uskládány abecedně, jak je tomu v klasických sémaziologických slovnících, ale naopak jsou mimo jiné shlukovány na základě jejich sémantické spojitosti. Nejvhodnější by tedy bylo přirovnat tento lexikon k onomaziologicky fungujícímu slovníku (Fromkinová, 1973). Nemůžeme ale říci, že je s ním totožný.

Fromkinová (1973) na základě svých analýz chyb vytyčila několik zásad o lexikonu. 1. slova zde nejsou uskládána jako daný výsledný tvar, ale jako soubor kořenů a afixů s tím, že afixy jsou zcela oddělené a pracuje se s nimi až ve chvíli, kdy je vybrán sémanticky vyhovující základ slova. Afixy tedy slouží k řádnému začlenění základu do fungující syntaktické konstrukce. To také vysvětluje, proč je možná i částečná substituce (viz 2.2.1. substituce) 2. slova jsou zde uložena i s jejich fonetickými vlastnostmi 3. lexikon musí uživateli umožňovat následující – vybírat slova podle koncových fonémů, podle slovně druhové příslušnosti, podle počtu slabik (kvůli formování rytmu).

Problematikou lexikonu se zabýval i B. Butterworth (Butterworth, 1982), který lexikon přímo rozděluje na dvě části, se kterými uživatel operuje: lexikon sémantický a lexikon fonologický. Mluvčí v sémantickém lexikonu vybere nejvhodnější ekvivalent pro myšlenku, kterou chce vyjádřit, a zároveň tak získá

konkrétní adresu tohoto ekvivalentu. Na základě této adresy může ve fonologickém lexikonu nalézt příslušné fonologické vlastnosti, které vybranému ekvivalentu náleží. Ve chvíli, kdy některý z procesů v lexikonu selže, vzniká chyba.

3.1.4. Přízvuk

Přízvučná slova jako původci nebo jako výsledky chybné interakce převažují. Přízvuky dělíme na slovní a větné. Zatímco přízvuk slovní se pohybuje spolu se slovem, které charakterizuje, přízvuk větný není vázán na lexikální jednotky, ale na syntaktickou strukturu výpovědi, je tedy zřejmé, že tento větný přízvuk vzniká ve chvíli, kdy se generuje syntaktická struktura výpovědi (Fromkinová, 1973).

3.1.5. Jazykové jednotky

Při generalizačním procesu využíváme různě velkých jednotek (Fromkinová, 1973). Mezi jednotky řadíme hlásky (sohlásky i samohlásky), slabiky, afixy, kořeny, celá slova, slovní spojení. Všechny tyto jednotky mohou vstupovat do chybových interakcí, platí však několik pravidel. Do interakce mohou vstupovat pouze jednotky téže skupiny, samohláska tak může být nahrazena zase jen samohláskou. Nelze, aby např. jedna samohláska (pokud sama o sobě nezastává funkci slabiky) byla nahrazena slabikou. Pokud má chyba povahu záměny slova, platí, že slovo může být nahrazeno jiným slovem, které však musí patřit ke stejnému slovnímu druhu (Fromkinová, 1973).

Mimo tyto ustáleně fungující jednotky se Fromkinová věnuje tzv. *shlukům* (např. *br* ve slově *brake*). Shluk ustálená jednotka není, protože může dojít k nahrazení jen jedné její části (...*br*a*k*e *f*l*u**i**d*... → ...*b*l*a**k*e *f*r*u**i**d*...), zatímco ustálené jednotky, jako jsou například slabiky, musí být do chybové interakce zařazeny celé. V některých chybách jsou sice zahrnuty celé shluky, to však nedokazuje, že jde o ustálenou jednotku. I v těchto shlucích však existují výjimky. Takovouto výjimkou jsou *dvojhlas*ky a *afriká*ty. Například skupina *th* není slabikou a ani jako slabika nefunguje, avšak v chybové interakci není

možné ji rozdělit – ...*further surgery*... → ...*furger surgery... – jak vidíme na této anticipační chybě, shluk *th* byl nahrazen celý a ne jen jeho část.*

Všechny tyto jednotky se při produkčním procesu řetězí a vytvářejí tak výslednou promluvu. A právě při tomto řetězení může docházet k chybám.

3.2. Chyby v mluveném projevu

O tomto typu chyb bylo ve srovnání s ostatními typy (psanými) napsáno podstatně více studií či knih. S celkem logickým vysvětlením přišel D. MacKay ve svém článku *Slip sof the Pen, Tongue, And Typewriter: A Contrastive Analysis* (1993), který zde podotkl, že ke schopnosti vyjadřovat se skrze řeč je schopnost, kterou máme uloženou v genech. Je tedy logické, že tyto chyby vzbuzují tolik pozornosti.

Vztah ke zkoumání jazyka můžeme vnímat i skrze definice těchto chyb. V. Fromkinová připomíná definici D. Boomera a D. Lavera (1968), ti chybu definují takto: „Přeřeknutí je nedobrovolná odchylka od aktuálního fonologického, gramatického nebo lexikálního záměru mluvčího.“ (Fromkinová, 1973).

Zajímavou podmínku ke vzniku chyb v citovaném článku vytyčil D. MacKay. Ten říká, že chyba může vzniknout pouze za předpokladu, že známe konkrétní informaci a formu, kterou ji chceme sdělit. Logicky nemůžeme určit chybu, kterou jsme nezaregistrovali. Proto například Fromkinová uvádí, že ve svých analýzách používá pouze chyby, kterých si je sám autor vědom, popřípadě chyby, které zaznamenalo okolí mluvčího.

Důležité je připomenout, že některé jevy, ač narušují plynulost nebo srozumitelnost výpovědi, do těchto chyb nepatří. Například opakování nebo hezitace vznikají na základě úplně jiných principů, a proto je do těchto chyb nezařazujeme. (Garnham a kol., 1982).

Chyb, které vznikají během generalizačního procesu, existuje celá škála a stejně tak existuje řada způsobů a kritérií, dle kterých můžeme poznané chyby třídit a vymezovat.

3.2.1. Vymezení chyb podle jejich podstaty

Asi nejprůhlednější a pro vysvětlení principů chyb nejvhodnější je právě toto dělení, které vymezují Garnham a kol. ve svém metodologickém článku *Slips of the Tongue in the London-Lund Corpus of Spontaneous Conversation* (1982). Jednotlivé typy chyb, které zde uvádíme, jsou opatřeny příklady z ukázky korpusů, které jsou součástí článku V. Fromkinové (Fromkinová, 1973) a Garnhama a kol. (Garnham a kol., 1982).

Anticipace

Principem této chyby je jev, při kterém se nějaká část (segment) prvního slova nahradí analogickým segmentem ze slova, které teprve bude následovat.

př. ...factive verbs... → ...vactive verbs...
 ...a reading list... → ...a leading list...
 ...with a brush... → ...wish a brush...
 ...cup of coffee... → ...cuff of coffee...

Z uvedených příkladů je zřejmé, že tato chyba může postihnout jak počáteční, tak i koncovou část slova, vždy ale platí, že v chybě dochází k interakci pouze mezi stejnými částmi (Garnham a kol., 1982). Názor, že nemůže dojít k interakci mezi koncovým segmentem jednoho slova a počátečním segmentem druhého slova, zastává též Fromkinová.

Perseverance

Perseverance funguje v podstatě stejně jako anticipace, rozdíl je v tom, že druhé slovo je poznamenáno slovem prvním, u anticipace je to naopak.

př. ...black boxes... → ...black bloxes...
 ...she can see it... → ...she can she it...
 ...tag along... → ...tag alog...
 ...thick slab... → ...thick slack...

Opět i zde platí stejné pravidlo, tedy, že do chyby mohou vstupovat pouze segmenty s totožnou lokací. Perseverace může zasahovat různě veliké jednotky, třeba i slova.

Vynechání jednotky

Zde jednoduše dojde k vynechání nějakého segmentu. Tato chyba může zasahovat různě veliké dílčí jednotky (foném ve slově, slovo ve větě, apod.).

př. ...speech error... → ...peach error...
 ...squib... → ...quib...
 ...split brain... → ...split bain...
 ...disturbances... → ...disturbaces...

Přidání jednotky

Jedná se o proces, který je svou podstatou protipólem chybě, při které dojde k vynechání jednotky. Většinou zahrnuje afixy, spojky nebo předložky.

př. ...conjunction reduction... → ...conjunction redunction...
 ...for the tell to form... → ...for the stell to form...
 ...the optimal number... → ...the moptimal number...
 ...better off than... → ...better off-wise than...

Posunutí jednotky

Při posunutí dochází k přemístění jedné lexikální jednotky na jinou pozici ve větě, nebo k transpozici mezi dvěma slovy (viz poslední příklad). Tato chyba tedy operuje s celými slovy v rámci věty.

př. ...whatewer was... → ...what was ever...
 ...we even send i tup... → ...we send it even up...
 ...it could equally well... → ...it could well equally...
 ...on a table round you... → ...round a table on you...

Substituce jednotek

Během této chyby dochází k nahrazení jednoho segmentu jiným. Opět může zasahovat různě veliké segmenty, od hlásek (souhlásek i samohlásek) po celá slova.

př. ...competing rules... → ...computing rules...
 ...an historical event... → ...an hysterical event...
 ...documentation... → ...documendation...
 ...the native values... → ...the native wovels...

Při substituci platí pravidlo, že do takto chybné interakce vstupují pouze jednotky stejné velikosti (hláska x hláska, slabika x slabika), např. kolmbinace hláska x slabika je možná pouze tehdy, kdy hláska zastává funkci slabiky. Ze třetího a čtvrtého příkladu vyplývá, že tyto chyby mohou postihovat i celá slova, zásadní je však fonetická (alespoň částečná) podobnost. Vznikat mohou i na základě podobnosti sémantické. Nikdy nemůže dojít k transpozici mezi koncovou a počáteční hláskou dvou po sobě jdoucích slov (MacKay, 1993). Také není možné, aby samohláska byla nahrazena něčím jiným než zase samohláskou. Skupina samohlásek a skupina souhlásek fungují naprosto odděleně (Fromkinová, 1973).

Směšování jednotek

Směšování je chyba, která je ryze sémantické povahy, k jejímu vzniku dochází ve chvíli, kdy pro jednu myšlenku v lexikonu vybereme dva ekvivalenty. Butterworth (1982) připomíná teorii V. Fromkinové, že směšování bývá podmíněno alespoň částečnou fonetickou podobností různého rozsahu. Butterworth na základě toho, co měla původní slova společného, vymezuje několik druhů smíšenin (Butterworth, 1982, s. 645).

- a) se společnou jednou částí (např. s totožnou koncovkou)
 př. ...tummy/stomach... → ...stummy...
- b) se stejným slabikovým schématem
 př. ...draft/breeze... → ...dreeze...

- c) se shodným počátečním fonémem
př. ...*person/people*... → ...*perple*...
- d) se shodným počátečním fonémem a alespoň 50% ostatních segmentů
př. ...*slick/slippery*... → ...*slippery*...
- e) se stejným počátečním fonémem a shodným přízvukem
př. ...*omnipotent/omniscient*... → ...*omnipicent*...
- f) smíšeniny mohou být i bez jakýchkoliv formálních podobností, zato jejich sémantický význam je nějak blízký.
př. ...*switch/changed*... → ...*swinged*...

Ke směřování slov dochází ve chvíli, kdy daná myšlenka dostane pro své vyjádření dva nebo i vícero ekvivalentů. Ty pak, místo toho, abychom dali přednost jednomu z nich, skombinujeme ve výsledné zkomolené slovo.

V. Fromkinová vymezuje stejné chyby jako Garrett, ale zároveň ještě vymezují následující.

Transpozice

Transpozice jsou zvláštní případy substituce. Liší se od nich tím, že zahrnují dvě ve výpovědi zahrnuté jednotky, které si vzájemně vymění svá místa. Opět je zde pravidlo, že se musí jednat o stejně veliké segmenty.

- př. ...*left hemisphere*... → ...*heft lemisphere*...
 ...*well made*... → ...*mell wade*...
 ...*pass out*... → ...*pat ous*...
 ...*university*... → ...*uvinersity*...

Z příkladů je zřejmé, že nemusí zahrnovat několik jednotek, ale může být i vnítruslovní.

Sémantická substituce

Fromkinová také představuje zvláštní typ substituce. Při této substituci dochází ke změně jedné sémantické hodnoty u vybraného slova.

př. ...*I realy hate to get up...* → ...*I realy like to get up...*
...*know very little...* → ...*know very much...*

Mluvčí chce vyjádřit hodnotu oblíbenosti, místo zamýšlené negativní polohy na škále oblíbenosti zvolí polohu opačnou, tedy pozitivní.

Sémantická transpozice

Při sémantické transpozici dochází k přenesení jednotky, která zásadně ovlivňuje význam slova. Většinou jde o vyjádření záporu, který je přiřčen jiné jednotce.

př. ...*don't you know why he's going...* → ...*do you know why he's not going...*

Přesun velárního ŋ

Toto je specifická chyba, kterou Fromkinová našla v angličtině.

př. ...*sing [sɪŋ] for the man [mæn]...* → ...*[sɪŋ] for the [mæŋ]...*

3.2.2. Problematika určení chyby

Často se může stát, že chybu nelze druhově zařadit, a to proto, že si ji mluvčí v průběhu její produkce uvědomí, opraví se a dojde k tomu, že chybu nedokončí, což může vést buď k dezinterpretaci a chybnému zařazení chyby nebo k naprostému znemožnění bližšího určení. Další, co může ovlivnit zařazení chyby do správné skupiny, je absence širšího kontextu chyby. Jak si povíme dále, chyba se nemusí vztahovat pouze na jednu jednotku, ale může zasahovat celou větu nebo i souvětí (Fromkinová, 1973).

Butterworth připomíná Freudovu teorii podvědomého přeřeknutí, tedy že substituce slov nevychází z prosté produkce řeči, ale jedná se o záměnu vycházející z podvědomí (Butterworth, 1982).

3.2.3. Další vlivy působící na tvorbu řečových chyb

Chyby mohou mít původ v mechanickém procesu, ale vliv zde mají i další faktory.

Například tempo řeči – čím rychleji člověk mluví, tím vyšší je pravděpodobnost, že se přeřekne. Tuto frekvenci popisuje MacKay (1993) ve spojitosti s psaním na stroji, Altman (2005) se domnívá, že podobný vliv může rychlost mít i při produkci mluvené výpovědi. Také připravenost projevu má svůj vliv, pokud produkuje projev, který jste se naučili z paměti, neprobíhají procesy stejně, jako když při promluvě improvizujete a plánujete výpověď celkem rychle. Při vyslovování určitého slova myslíme i na další slova, která chceme vyslovit (Altman 2005). Vliv má i to, nakolik zvažujeme, jak danou myšlenku podat. Pokud tedy porovnáváme vědomě několik způsobů, jak se vyjádřit, snadno se může stát, že obě vyjádření budou skombinována. S tímto uvažováním je spojeno i to, jak je náš individuální mentální lexikon rozsáhlý, tedy jaká je šíře naší slovní zásoby. To je logické, protože čím více slov mluvčí zná, tím vyšší je pravděpodobnost toho, že se do procesu zapojí vícero nechtěných ekvivalentů.

Vliv má rovněž prostředí, ve kterém promluva vzniká. Pokud s někým hovoříme, vnímáme i okolní prostor – předměty, detaily na účastnících, počasí, atd. Často se tedy může stát, že do promluvy vložíme něco, co tam nepatří, nebo něco, co se chystáme říci až v další větě. Může dojít k náhradě slova něčím úplně jiným bez na první pohled jasné sémantické spojitosti.

př. ...pay by check... → ...pay by rent...
 ...blond hair... → ...blond eyes...
 ...with a dinner... → ...with a beer...
 ...off my back... → ...of my foot...

Pro vysvětlení takovýchto substitucí je třeba znát bližší kontext jejich vzniku.

Celkově nabízejí chyby v promluvách široký prostor pro výzkum nejen lingvistický, ale i psychologický.

4. Psaný projev

Pokud jde o projev mluvený, variace u něj spočívá v různorodosti jazyků, ve kterých je realizován. U projevu psaného je mimo různosti jazyka mluvčího také variace v jeho zápisu – proces psaní na počítači či na stroji je patrně jiný než proces psaní rukou.

Podle MacKaye zároveň k psaní nemáme žádné genetické předpoklady, musíme si tuto schopnost osvojit učení (MacKay, 1993). To, že se naučíme mluvit, je předpokládáno na základě faktu, že jsme biologický druh, který se takto dorozumívá, oproti tomu to, že budeme schopni ovládat písmo, je očekáváno na základě předpokladů potřebných pro fungování v moderní společnosti.

Jaký mají tato fakta vliv na výzkum chyb z psycholingvistického hlediska? Tak například ten, že při analýzách nejsou pravopisné chyby hodnoceny jako chyby, které mají původ v produkčním procesu, mluvčí nerozlišuje, zda po obojetné souhlásce uprostřed slova vysloví y/i, protože v češtině se takto výslovnost nijak neovlivňuje. Hlavní důvod, proč pravopisné chyby neřadíme do procesních chyb je ten, že vznikají jinak než chyby, kterým se tato práce věnuje. Je totiž rozdíl mezi schopností řadit jednotky v procesu tak, aby ve výsledku vytvořili smysluplnou výpověď, a znalostí pravopisných pravidel. Dalo by se říci, že znalost pravopisu, tedy správných forem jednotlivých lexikálních jednotek je uložena v lexikonu právě s jednotkami, ke kterým se tyto formy vztahují. Avšak do lexikonu jsou doplňovány postupně, protože nejprve si osvojujeme fonetické a sémantické významy slov a jejich psanou formu doplňujeme až dodatečně. I člověk s vysokou slovní zásobou nemusí v psaní dosahovat stejné úrovně projevu jako v promluvě (MacKay, 1993). Přesto jsou takovéto chyby užitečné při klasifikaci a interpretaci chyb mechanických (viz kapitola o mechanických chybách). Například pokud pisatel napsal *líbsl*, dá se to rekonstruovat na *líbyl* a interpretovat jako mechanická substituce, za předpokladu, že y/i bylo chybně zapsáno.

Dalším důvodem, proč se psaným projevem a otázkou chyb v něm vědci tolik nezabývali, může být fakt, že existuje mnoho rozdílných systémů písem. Rozdíly mezi psaným a mluveným písmem jsou v takových kulturách markantní. Tyto rozdíly zasahují jak psaní rukou, tak i psaní na klávesnici, a to proto, že můžeme předpokládat, že typologie pro takový jazyk přizpůsobené klávesnice bude také odlišná. Například v čínském jazyce bude fungovat mluvená produkce podobně jako u jiných jazyků (postupné procesy získávání vlastností, viz kapitoly o produkčních modelech), oproti tomu ale můžeme předpokládat, že to v psaní bude vypadat jinak, jelikož česká psací soustava, která je víceméně fonologická, je od té čínské, jež je víceméně logo-morfemografická, zásadně odlišná. Můžeme tedy předpokládat, že v takovém jazyce bude produkce chyb v psané formě fungovat jiným způsobem než v jazycích operujících se souborem grafémů. Na tento fakt upozorňuje i D. MacKay.

Všechny tyto vlivy se však dle našich předpokladů projevují až v poslední fázi produkce.

4.1. Produkce psaného projevu

Můžeme předpokládat, že proces psaného projevu bude v počátečních fázích prakticky totožný s produkcí promluvy. Zásadní změna však nastává ve chvíli dokončování procesu. Garrett tuto fázi označuje jako *artikulační zpracování* (viz kapitola o Produkčním procesu podle M. F. Garretta), v této fázi v mluveném projevu dochází k dokončení výpovědi pomocí mluvidel. Zatímco v projevu psaném tuto poslední fázi obstarává motorika rukou a jemná motorika prstů. Je však možné, že existují rozdíly v procesu ještě před fází artikulační. K těm se dostaneme během zkoumání konkrétních chyb.

Důležitý fakt, který bychom rozhodně měli brát v potaz, je značný rozdíl mezi psaním klasickým, tedy s pomocí psacích potřeb a psaním na počítači. Ze způsobu realizace je zjevné, že i chyby, ke kterým zde dochází, jsou odlišné. Mám teď na mysli spíše chyby mechanické, tedy chyby vznikající během finální fáze (viz kapitola o mechanických chybách).

Pojďme si tedy přiblížit jednotlivé způsoby psaní (rukou a na počítači). Naši hlavní pozornost pak směřujeme k chybám, které v těchto procesech vznikají.

4.2. Chyby v projevu psaném rukou

Tento produkční proces přináší vzhledem k svému způsobu realizace možnosti pro celou řadu nových chyb. Pravdou však zůstává, že k chybám, které jsme popisovali výše (viz kapitola o vymezení chyb podle podstaty) v takto produkovaném projevu dochází jen minimálně. Důvodů, proč tomu tak je, existuje hned několik, na mnohé z nich poukazuje právě D. MacKay (1993). Říká, že proces psaní rukou je podstatně pomalejší než proces mluvení nebo psaní na stroji (vzhledem k době vzniku článku se MacKay psaním na počítači nezabývá). Pisatel má tedy mnohem více prostoru jak na kontrolu toho, co píše, tak i na kontrolu samotného vedení ruky (to stojí za chybami mechanickými). Dalo by se říci, že tím se potvrzuje další z MacKayových poznatků, tedy čím vyšší je rychlost procesu, tím vyšší je i pravděpodobnost, že dojde k chybě, ať už má původ v poslední fázi (mechanické chyby) nebo vychází z předchozích fází procesu.

My z těchto chyb vycházet nebudeme. Důvodů je hned několik. Předně psaní rukou je vysoce individuální záležitost. Předpokládá se, že úsek pohybů potřebných pro vyjádření alografu je unikátní u každého jedince a dost možná i pro každý kontext užití, a přestože má každý grafém svou vlastní škálu realizací, která je pro píšící komunitu přijatelná (MacKay, 1993), je zřejmé, že k vyhodnocování takovýchto chyb by bylo zapotřebí týmu o několika pracovnících, a to právě proto, aby se předešlo příliš individuálnímu postupu. Jednoduše to, co je chybou pro jednoho čtenáře, může být pro druhého stále v normě. Toto se týká hlavně chyb mechanických.

Další důvod, proč je proces psaní rukou pro analýzy podobných chyb náročný na využití, je frekvence výskytu chyb. Jak jsme již zmínili výše, v takto psaném projevu je frekvence velice nízká. Pokud bychom tedy chtěli takovou analýzu provést, bylo by třeba neúměrně více materiálu než k analýze řečových nebo na počítači psaných chyb. Frekvence chyb je takto nízká hned z několika

důvodů. Všechny z nich postihl právě D. MacKay. Předně pisatel na rozdíl od mluvčího má možnost vizuální zpětné vazby, tedy může si ihned po produkci i během ní kontrolovat, co napsal. Většině chyb tak buďto předejde, nebo je před dokončením sám opraví. Popřípadě (co se chyb syntaktických týče) může pozměnit zbytek výpovědi tak, aby původní chyba vůbec nebyla patrná. Většina chyb tak zaniká dříve, než by je mohl zachytit někdo další.

Častější zde budou chyby mechanické, zvláště pokud se pisatel snaží ve spěchu psát rychle, nebo je pod tlakem. Mechanické chyby se zde projevují spíše na základě drobných rozdílů založených například na absenci části písmene.

př. ...*n*... → ...*m*...

 ...*a*... → ...*g*...

A naopak může dojít k přidání části tak, že písmeno vypadá, nebo je úplně totožné s jiným.

př. ...*a*... → ...*d*...

Příklady zde jsou vyvozeny na základě článku D. MacKaye, protože sběru těchto dat se tato práce nevěnuje a jsou zde uvedeny hlavně z ilustrativních důvodů.

Pisatel tedy většině chyb uvedených v kapitole o mluveném projevu předchází nebo je rychle opravuje. A mechanické chyby jsou zde minimální. Dalo by se říci, že z psycholingvistického hlediska je tento způsob vyjadřování nejméně bohatým zdrojem chyb.

4.3. Produkce projevu psaného na počítači/na psacím stroji

MacKay svůj článek (ze kterého vycházíme) zakládá na poznatcích z procesu psaní na stroji, my se však domníváme, že většina těchto poznatků je aplikovatelná i na psaní na počítači, a proto se jeho práce stala výchozí i pro tuto kapitolu.

Schopnost psát na počítači si osvojujeme podobně jako psaní rukou, není to nic, co bychom měli geneticky zakódováno. Je však zvykem, že psaní rukou si člověk osvojí dříve než psaní na počítači. Dá se předpokládat, že by bylo možné naučit se tyto dovednosti v opačném pořadí. Pro nás známé pořadí vychází z didaktické tradice.

4.3.1. Chyby v projevu psaném na počítači

Jak jsme již zmínili výše, pokud blíže zkoumáme chyby v psaní na počítači, je vždy třeba brát v potaz i rozložení klávesnice, to se většinou odvíjí od toho, s jakými znaky konkrétní jazyk operuje. Někdy se liší jen v sadě speciálních znaků (grafémy s diakritikou nebo jiné znaky typické pro daný jazyk). Například čeština s francouzštinou využívají stejnou základní sadu grafémů *a* až *z*. V tom bude klávesnice stejná, ale sada speciálních znaků se liší. Důležité je připomenout, že česká klávesnice má dvě individuálně nastavitelné verze, tímto mám na mysli možnost záměny kláves označujících grafémy *y* a *z*.

Tato fakta jsou zásadní pro posuzování a interpretaci některých mechanických chyb. Zatímco při mluveném projevu má na chyby mimo jiné vliv širší slovní zásoba, u psaného projevu je to úroveň schopnosti psaní na počítači (MacKay, 1993).

MacKay upozorňuje ještě na jeden faktor, který může přivodit chybný zápis. Mimo chyb v generování projevu a chyb mechanických se zde mohou vyskytnout chyby, které člověk neovlivní a nelze jim nijak předcházet. Taková chyba může vzniknout, pokud je problém na straně techniky, např. nefungující kontakty v klávesnici. Tyto chyby se však nedají vyhodnocovat nikým jiným než samotným autorem, protože pokud výsledný text zkoumá někdo, kdo při jeho vzniku nebyl, nemůže správně rozhodnout, zda chyba vznikla na straně pisatele nebo na straně techniky. Je však dobré vědět, že je zde i tato možnost.

Přestože se v takto produkováných výpovědích mohou vyskytovat chyby, které pisatel nemůže ovlivnit, považuje je MacKay za nejlepší podklad pro výzkum chyb, protože se podle něj takovéto chyby nejlépe vyhodnocují. Domníváme se, že tento názor zastává hned z několika důvodů, předně pokud

mluvčí produkuje výpověď, může být vzhledem k jeho případným hlasovým předpokladům nesrozumitelná. Stejně tak při psaní rukou jsme již zmínili, jak vysoká je individuálnost při vzniku i hodnocení takového textu. Oproti tomu text psaný na počítači je pro výzkumníka nejpřístupnějším a nejméně náročným zdrojem na přípravu pro analýzu.

My se nyní zaměříme na chyby, které jsou typické pouze a jen pro psaní na počítači, ale věnovat se budeme i chybám typickým pro mluvenou produkci projevu a ukážeme si, zda je jejich výskyt v psané produkci možný, popřípadě jak se projevuje.

MacKay (1993) popsal devět podskupin chyb spojených právě s psáním na stroji. My jsme ještě dále rozdělili na chyby čistě mechanické, které vycházejí z prostorové nepřesnosti při kontaktu s klávesnicí, popřípadě v nepřiměřené intenzitě kontaktu, a na chyby vycházející z chybného zpracování v poslední fázi produkce, kdy jsou vysílány povely (signály) prstům rukou, aby provedly zápis, tyto chyby jak si ukážeme, vycházejí hlavně z chybného načasování.

Všechny příklady z češtiny uvedené v této kapitole vycházejí z korpusu námi nashromážděných chyb (viz příloha 2).

4.3.2. Mechanické chyby

Mechanické chyby vznikají v závěrečné fázi produkce projevu. Mohou být zapříčiněny hned několika jevy. Mezi ně patří například intenzita nebo míra nepřesnosti úhozu. (O konkrétních příčinách si povíme dále u jednotlivých druhů těchto chyb.) Na produkci mechanických chyb se také značně podílí úroveň pisatelových schopností. Mezi tyto aspekty patří zkušenost, tedy úroveň schopnosti psát (MacKay, 1993). Zkušený pisatel může psát rychleji, a přesto nemá problém s chybami, nebo jsou tyto problémy jen minimální. Zatímco u člověka, který je v psaní na počítači nepříliš zdatný, při zrychlení dochází ke zvýšení výskytu chyb. Čímž se opět vracíme k již několikrát zmiňovanému aspektu, tedy k frekvenci. Frekvence je vlivným faktorem ve všech třech způsobech produkce projevu. Čím vyšší je frekvence, tím vyšší je i výskyt chyb ve výsledném projevu. V tomto druhu produkce se frekvence projevuje v počtu

úhozů v určitém časovém úseku, oproti tomu v produkci mluvené se ve frekvenci orientujeme na základě počtu vyřčených slov.

Substituce

Slovo, které prošlo mechanickou substitucí, se může jevit jako slovo, které prošlo substitucí v mluveném projevu. V mluveném projevu však bývá způsobena např. fonetickou podobností, substituce mechanická nemůže být fonetikou nijak ovlivněna. Důkazem toho, že fonetika zde nemá žádný vliv, jsou příklady, o kterých, pokud si zkusíte přečíst nahlas, zjistíte, že k jejich vyslovení je třeba se soustředit. Kdyby byly ovlivněny fonetickou podobností, reprodukovat je by nebyl problém.

př. ...*nicméně*... → ...*nickéně*...
 ...*jako dřív*... → ...*jako dříb*...
 ...*patří mi*... → ...*patčí mi*...
 ...*čtyry roky*... → ...*čt\ry roky*...
 ...*jsem zpět*... → ...*jsem xpět*...

Tyto chyby vznikají nepřesným prstokladem na klávesnici. Může k tomu dojít při rychlém psaní (výše zmíněná frekvence) nebo jen při nízkém soustředění a nedostatečné vizuální zpětné vazbě. Pokud se podíváte na rozložení klávesnice, zjistíte, že grafémy, které nahradily původní zamýšlené znaky, jsou realizovány skrze klávesu, která sousedí s klávesou patřící zamýšlenému znaku. I poslední příklad se dá takto vysvětlit, ale pouze za předpokladu, že pisatel využívá variantu klávesnice, kde z není zaměněno za y, jak je tomu u základní české klávesnice. Na čtvrtém příkladu vidíme další důkaz toho, že substituce je mechanická, protože zahrnuje speciální znak, který leží blízko základní sady písmen, a přestože nenese žádné vlastnosti spojitelné s jazykem, vstupuje do chybové interakce. Vedle těchto jasných substitucí existují i substituce, které nelze tak snadno rozpoznat. Jedná se o chyby, ve kterých se mění krátké samohlásky na dlouhé a naopak, nebo tvrdé souhlásky na měkké.

př. ...*to vidím*... → ...*to vidim*...

...ve spartakiádních úborech... → ...ve spartakiádních uborech...

...promiň mi... → ...promin mi...

...foťák... → ...foták...

Problém tkví v tom, že pokud pisatel píše obecnou češtinou, nedodržuje všechny délky tak, jako se dodržují v češtině spisovné (viz první příklad). Co se měkkosti souhlásek týče, je možné, že pisatel píše bez diakritiky (což je na sociálních sítích, chatech a podobných portálech, odkud čerpáme, zcela běžný jev). Nebo píše diakritiku pouze tam, kde mu to umožňuje základní řada diakritických grafémů, kterou klávesnice nabízí, a to jednoduše proto, že je to rychlejší, zvláště pokud pisateli schopnosti nejsou na vysoké úrovni. Tyto chyby by tedy bylo možné odhalit pouze se spoluprací pisatele, který by se vyjádřil k příčině takovýchto chyb. Také je možné o nich spekulovat na základě znalosti delšího úseku, tak, jako je to ve druhém příkladu, ve slově *spartakiádních* diakritika nechybí, ale ve slově *úborech* již ano, je tedy možné, že se o substituci jedná, bohužel neexistuje možnost, jak si takovouto domněnku ověřit.

Vynechání grafému

Tato chyba se projevuje jednoduše tak, že ve slově dojde k vynechání jednoho segmentu. Toto vynechání může mít původ v produkčním procesu tak, jako jsme jej popisovali v kapitole o chybách v mluveném projevu (ještě se o nich zmíníme dále), ale může být způsobena prostou mechanickou závadou. Zde jsou opět dvě možnosti. Buď může být klávesa stlačena nedostatečnou silou, a tudíž nevznikne kontakt, který by vydal příkaz k zapsání grafému, nebo může dojít ke stlačení dvou klávesnic v tentýž okamžik. Některé klávesnice pak reagují tak, že nedojde k zápisu ani jednoho ze stlačených grafémů, nebo zapíše obě (viz přidání grafému). Je také možné, že se nejedná o nepřesnost, ale že se pisatel daný grafém vůbec nepokusil zapsat a došlo k úplnému vynechání.

př. *...na pokec... → ...n pokec...*

...celkem... → ...clkem...

...nepřijede... → ...nepřijede...

...našel by se_tu... → ...našel by setu...

...a ten její pišťák... → ...a ten její piš'ták...

Jak můžeme vidět z příkladů, tato chyba se vyskytuje naprosto náhodně a může se týkat nejen slov samotných, ale i mezer, které je oddělují. Z posledního příkladu je vidět, že vynechání nepostihuje pouze celé grafémy nebo mezery, ale může také narušit proces sestávající z několika přesných kroků. Tyto kombinace se používají k zápisu diakritiky u písmen, které nejsou zahrnuty v základní sadě grafémů s diakritikou nebo k zápisu speciálních znaků (@ { } ! : ? * atp.). To opět potvrzuje, že takováto chyba je náhodná a nevychází z produkčního procesu.

Přidání grafému

K této chybě může opět dojít vícero způsoby. Jedním z nich je přílišná intenzita podržení klávesy, v takovém případě dojde k znásobení téhož grafému. Další příčinou může být právě chybná orientace v prostoru, kdy nepřesným dostatečně silným úhozem dojde ke stlačení dvou i tří klávesnic najednou, to vede k zapsání všech stlačených kláves. Chybná orientace v prostoru může také zapříčinit, že během stlačování určených klávesnic dojde k tomu, že některý z prstů nezáměrně stiskne některou z kláves, která vůbec nemá být v konkrétním slově použita. Takto můžeme vysvětlit případy, kdy přidáný grafém nesousedí ani s jednou z kláves označujících grafémy zamýšlené. Ovšem může dojít také ke smíšení výše zmíněných příčin, v takovém případě může vzniknout chyba, kde je nezamýšlený grafém zapsán dvakrát.

př. *...po obědě... → ...po ob**b**ědě...*

...všech... → ...všechu...

...šílená... → ...šílenéá...

...sedm tácu... → ...sedm tácllů...

...blízko... → ...blízsko...

Za zvláštní bychom označili poslední výše uvedený příklad. Zde je totiž možných několik interpretací. Pokud bychom se pohybovali pouze v rámci mechanických chyb, je možné, že se jedná právě o úhoz, který je úplně stranou

zamýšleného grafému, popřípadě pisatel používá klávesnici, kde *y* a *z* mají původní pozice a ne zaměněné, jako je to u českých klávesnic. V takovém případě by se jednalo pouze o nepřesný úhoz, při kterém došlo jak ke stisknutí klávesy s grafémem *z*, tak i té s grafémem *s*. Je zde však i možnost, že se jedná o chybu pravopisnou, která nespočívá v chybném procesu psaní, ale v chybně uložených ortografických vlastnostech slova *blízko*.

Z ostatních příkladu je opět patrné, že chyba může vzniknout na libovolném místě a není nijak vázána vztahy mezi jednotkami nebo jejich segmenty.

4.3.3. Chyby vycházející ze špatného signálu

Tyto chyby se od mechanických liší hlavně v tom, že vycházejí z produkčního procesu. Zatímco chyby mechanické vznikají až v prostředí klávesnice, chyby vycházející z nepřesných signálů vznikají v poslední fázi procesu.

Zrcadlovost

Tento jev hodně souvisí s typologií klávesnice a s tím, jak je pisatel zvyklý ji používat. Každá ruka totiž zaujímá určitý pracovní prostor a s ním i řadu znaků, se kterými operuje. Například pokud je pisatel zvyklý zadávat grafém *t* pomocí ukazováčku levé ruky, pak ve chvíli, kdy je potřeba tento grafém zadat, putuje signál do ukazováčku levé ruky a ten požadovaný znak zadá. Zrcadlová chyba pak nastává v takovém okamžiku, kdy signál sice putuje do správného prstu, ale na nesprávné ruce. Výsledkem je, že pisatel napíše grafém, který má svou polohu umístěnou zrcadlově k původní zamýšlené klávese.

př. ...ahoj... → ...ahej...
 ...vezmi to kosou... → ...vezmi to kosor...
 ...tumáš... → ...tumčš...
 ...krásko... → ...králko...
 ...hokej... → ...hodej...

Na základě vlastního sběru dat můžeme učinit závěr, že tato chyba není příliš častá. Je ale možné, že takových chyb se vyskytuje vícero, ale jsou zastřeny substitucí. A to substitucí, což se projeví tak, že pisatel sice uhodil správným

prstem nesprávné ruky ale zároveň mimo klávesu, kterou měl zasáhnout, tedy některou ze sousedících kláves. Tato chyba je jednoznačně pouze psaného rázu, což můžeme vyvodit z toho, že funguje na principech typologie klávesnic a na schopnosti pisatele psát vícero prsty najednou.

Těž jsme objevili zajímavý úkaz mezi chybami, které by se daly řadit do skupiny, kde došlo k náhodnému přidání segmentu. Ale pokud si pozorně prohlédneme např. slovo *aheoj* zjistíme, že navíc přidáný grafém *e* je zrcadlové ke grafému *o*. Je tedy možné, že signál šel nejen do nesprávné ruky, ale i do ruky správné. Obáváme se však, že tato teorie je těžko ověřitelná, pokud vycházíme pouze z anonymního sběru dat a že více by mohlo prozradit přímé pozorování pisatele nebo nějaký jiný více kontaktní způsob shromažďování dat.

Transpozice

V této chybě jde o záměnu dvou (většinou) sousedících grafémů. Příčinou transpozice je zadání správných grafémů v nesprávném pořadí, hlavní problém je zde v načasování. Dochází zde tedy k tomu, že signál je zpracován a mechanicky realizován dříve, než přijde na řadu.

MacKay upozorňuje na jeden zajímavý fakt. Pro jeho vysvětlení připomeňme, že každá ruka má oblast kláves, kterou ovládá. Existují tedy dvě pomyslné skupiny grafémů. Jednu skupinu ovládá levá ruka a druhou skupinu ruka pravá. Transpozice pak podle MacKaye nastávají nejčastěji v části slova, kde mají vedle sebe stát grafém z levé ruky a grafém z pravé ruky. Transpozice může vznikat i mezi grafémy v rámci jedné skupiny, ale není to tak frekventované jako první typ kombinace.

př. ...nechci... → ...enchci...
 ...šavložubá veverka... → ...švalozubá veverka...
 ...další... → ...dalíš...
 ...studujících... → ...studujícíh...
 ...tak to promiň... → ...ta kto promiň...

Z příkladů je zřejmé, že mezi touto transpozicí a transpozicí, která se vyskytuje v mluvené produkci, je značný rozdíl. Tato transpozice zjevně nevychází z žádných fonologických pravidel. Nedodržuje zachovávání ustálených jednotek, segmentových shluků apod. Na základě těchto faktů můžeme předpokládat, že chyby zde uvedené nevznikají v průběhu produkčního procesu, ale až při jeho poslední fázi.

Typickým rysem je také to, že je do transpozice zahrnuta i mezera mezi slovy. Dalo by se tedy říci, že transpozice neprobíhá jen mezi jednotlivými slovními segmenty, ale mezi všemi v textu produkoványými znaky.

Co se výskytu chyb v psaném projevu týče, patří tato chyba mezi jedny z nejfrekventovanějších.

Migration

Migration spočívá v tom, že se jeden grafém přesune na jiné místo ve slově, přičemž zbytek slova zůstává zachován. Od transpozice se odlišuje tím, že se grafém posouvá mnohem dál od svého původního umístění.

př. ...kopule... → ...koepul...
 ...seznámění... → ...seznámnie...
 ...parádní... → ...padrání...
 ...aportuje dobře... → ...poartuje dobře...
 ...za budkou... → ...za dbukou...

Podobně jako zrcadlovost i migration patří k chybám, které se nevyskytují příliš hojně.

Alternance

Alternance je chyba, při níž dochází k chybnému střídání hlásek. Tedy ve chvíli, kdy máme slovo, ve kterém se vyskytují grafémy v pořadí *samohláska – souhláska – samohláska*, dojde ke změně tohoto pořadí na *souhláska – samohláska – souhláska*.

př. ...*máš kolo?*... → ...*máš klol?*...
 ...*z Postoloprd*... → ...*z Postlolprd*...
 ...*tak ji popros*... → ...*tak jo oporos*...
 ...*kakaem*... → ...*akakem*...

Tato chyba může vzniknout stejně jako ostatní, tedy nevhodným načasováním. Tak by se dala určitě vysvětlit chyba v posledním příkladu, kde je počet v chybě zahrnutých grafémů sudý. Pokud by to však platilo u všech chyb, tak bychom museli mít nikoliv *oporos* a *opopros*, tedy výchozí slovo by muselo znít *poporos*, je tedy zřejmé, že pro tento případ musíme nalézt vysvětlení jiné. MacKay (1993) tuto chybu interpretuje tak, že skupina alternujících grafémů se strukturou *souhláska – samohláska – souhláska* má u prvního grafému (v tomto případě souhlásky) uskladněnou informaci, že právě tento grafém se bude střídat se samohláskou. K chybě dojde ve chvíli, kdy tato informace přilne ke grafému, který je ve struktuře alternace uprostřed.

Anticipation

Princip této chyby je velice podobný tomu, jak anticipaci vymezuje Garnham a kol. (1982). Chyba spočívá v tom, že je do slova přidán stejný grafém jako ten, který má teprve následovat. Grafém se tedy v celém slově vyskytuje dvakrát.

př. ...*prosím tě*... → ...*sprosím tě*...
 ...*kudy jdeme?*... → ...*dkudy jdeme?*...
 ...*na cestu*... → ...*na scestu*...
 ...*konkurenční*... → ...*rkonkurenční*...
 ...*ukoval to*... → ...*ukoval to*...

Je možné, že příčinou této chyby je připravenost pisatele, tedy stav, kdy jsou všechny prsty rozloženy tak, že stačí pouze stisknout příslušnou klávesu. Opět zde bude hrát roli nepřesné načasování, kdy k úhozu dojde dříve, než je plánováno tak, jak je tomu v transpozici s tím rozdílem, že tento dříve napsaný grafém je posléze řádně zadán v pozici, kde má být. Dalším z možných vysvětlení, by mohlo být to, že se vlastně jedná o nedokonalou migraci. Zda se

jedná o nedokonalou migraci či transpozici bychom pak mohli odvodit od toho, v jaké vzdálenosti jsou od sebe pozice připsaného a původního grafému.

Perseverace

Perseverace v psaném projevu je opět podobná jako perseverace v projevu mluveném. MacKay tuto chybu sice nevymezuje, ale na základě našeho sběru dat je možné ji zde popsat.

př. ...*v projevu*... → ...*v projevu*j...
 ...*s marmeládou*... → ...*s marmeládou*d...
 ...*já nechroupu*... → ...*já nechrou*pou...
 ...*mezi řečí*... → ...*mezi ře*ří...
 ...*nalezla tam klid*... → ...*nalezl*al tam klid...

Vysvětlení je podobné jako u anticipace. S tím rozdílem, že zde je hlavní příčinou setrvačnost. Poslední dva příklady jsou v podstatě totožné s perseverací v mluveném projevu. Je však problematické prokázat, zda vznikly na základě setrvačnosti v konečné fázi produkce, nebo zda jejich původ nesahá hlouběji do produkčního procesu. Podobně sporné povahy je většina nasbíraných perseveračních chyb.

Chyby spojené se znělostí reprezentovaných hlásek

Na základě našeho vlastního sběru dat jsme vymezili další chybu, o které se MacKay (1993) ani Fromkinová (1973) nezmiňují. Při této chybě dochází k záměnám grafémů, které označují hlásky s opačnou znělostí, grafém, označující znělou hlásku je zaměněn grafémem, který označuje hlásku neznělou nebo naopak. Jedná se opět o jev, jehož interpretace je poněkud problematická.

př. ...*oběd*d... → ...*obě*t...
 ...*tragéd*d... → ...*tragét*t...
 ...*odku*d... → ...*odku*t...
 ...*přesn*ě... → ...*břesn*ě...
 ...*op*ět... → ...*ob*ět...

Zatímco první tři příklady bychom mohli interpretovat jako fonetický zápis, popřípadě jako pravopisnou chybu, u dalších dvou takovéto vysvětlení neplatí. Nad příčinou této chyby se můžeme pouze dohadovat, protože přesné místo ve fázích procesu, kde k této chybě došlo, nelze s určitostí popsat.

Chybné zdvojení

Tato chyba se vyskytuje ve slovech se zdvojeným segmentem. Dochází při ní k tomu, že zdvojení se přeneso z jednoho grafému na jiný.

MacKay tuto chybu označuje jako vzácně se vyskytující, což můžeme na základě našeho sběru dat potvrdit. Bohužel se nám ji nepodařilo zachytit ani jednou. Možná příčina může být v povaze samotné češtiny. A to proto, že se v ní takovýchto zdvojených jednotek vyskytuje minimum. Oproti tomu angličtina, se kterou MacKay pracuje, je na zdvojené jednotky podstatně bohatší. Pro ilustraci uvádíme alespoň MacKayův příklad.

př. *...tree... → ...trre...*

Kombinování chyb

V psaném projevu je kombinování chyb velice častým jevem. Tím, že tyto chyby nevycházejí z žádných striktně daných pravidel a posloupností, jako je tomu u chyb v mluveném projevu, mohou se libovolně kombinovat. Což může u recipienta vést k naprostému znemožnění jemu adresovanou zprávu přijmout.

př. *...je to tvoje... → ...je to ovje...*
 ...prostě hrozný sny... → ...úrpstě hrozný sny
 ...musel se vyčůrat... → ...musel se vyčrtat...
 ...na kolika je to stranách?... → ...na kolika je to srátanach?...
 ...ten ale nevychází často... → ...ten ale nevhycází často...

První příklad je kombinace vynechání grafému *t* a transpozice vnitřních grafémů *v* a *o*. Druhý je kombinací substituce *o* → *ú* a dvojité transpozice mezi grafémy *ú*, *r* a *p*. Ve třetí chybě dochází ke kombinaci vynechání grafému *ů*

a vložení grafému *t*. Chyba ve čtvrtém příkladu kombinuje migraci grafému *á* a klasickou perseveraci, kdy se grafém *a* přenesl i na původní pozici grafému *á*. Poslední příklad je kombinací dvou transpozic, a to mezi grafémy *c* a *h* a mezi *h* a *y*. Tato poslední chyba mimo jiné potvrzuje, že ani ustálené shluky segmentů nezůstávají v těchto chybách zachovávány.

Záměrné tvoření chyb

Ne všechny chyby vznikají nezáměrně. Ty, které by se daly na první pohled interpretovat jako chyby ve znásobení, nebo jako substituce upravující délku samohlásky (z krátké na dlouhou), mohou být ve skutečnosti záměrný počín, který má sloužit k expresivnímu zabarvení výpovědi. V podstatě je to způsob, jak vyjádřit atypickou intonaci v psaném projevu, kde to jinak není možné bez doprovodného komentáře. Tyto zdůrazňovací chyby tak slouží k upřesnění záměru konkrétního výpovědi (například ironie, důraz, nadsázka atp.), který by jinak nemusel být patrný a recipient by jej nemusel zachytit. Prakticky ve všech takových příkladech se změny týkají samohlásek.

př. ...*jo*, to *dáš!*... → ...*jóó*, to *dááš!*...
 ...*ale vůbec ne*... → ...*ale vůbec nee*...
 ...*no to je blbé*... → ...*no to je blbéé*...
 ...*no já nevím*... → ...*no já nevíííím*...
 ...*mám na to moře času*... → ...*mám na to mooře času*...

Jak je vidět z příkladů, lze takto vyjádřit mnoho příznaků, které v psaném projevu nelze vyjádřit tak jako v projevu mluveném. Další, co můžeme vyčíst, je, že se zdůrazňující chyby mohou libovolně kombinovat. To v některých příkladech dokládá, že jde skutečně o záměr pisatele, přestože neznáme širší kontext výpovědi. Rozpoznání toho, zda se jedná o chybu nebo záměr je relativně snadné. Toto je patrné hned v prvním příkladu, zdvojení *óó* totiž vyžaduje kombinaci kláves pro doplnění délky samohlásky, je tedy krajně nepravděpodobné, aby pisatel napsal dvakrát tutéž chybu bez jediného povšimnutí. Dalším ukazatelem může být několikanásobné opakování samohlásky, opět díky pisatelově kontrole, která omezuje možnost tak

výrazného opakování. Což dokládá i to, že všechna znásobení, která jsme během vytváření korpusu shromáždili, se omezují pouze na zdvojení. V případech jako je zde poslední příklad, může být určení problematické, je tedy třeba znát širší kontext nejen výpovědi, ale celého rozhovoru.

Tato chyba je typická spíše pro přímou komunikaci na sociálních sítích a chatech, než v běžném psaném projevu (např. e-mail), popřípadě pro přímou řeč v umělecké tvorbě nebo pro neformální publicistické rozhovory, rovněž z internetového prostředí.

Všechny chyby, o kterých jsme doposud v kapitole o psaném projevu hovořili, jsou typické právě pouze a jen pro psanou produkci a v produkci mluvené by takto fungovat nemohly (hlavně proto, že nejsou ovlivněny pravidly, které pro psanou produkci platí – viz kapitola o jazykových jednotkách a kapitoly o modelech produkce).

5. Základní korpus psaných chyb v češtině

5.1. Metodologie

Celá část této práce pojednávající o psaných chybách vychází nejen z poznatků D. MacKaye o psaných chybách a z poznatků V. Fromkinové o chybách mluvených, ale také z korpusu chyb, který jsme sestavili na základě vlastního sběru dat. Bylo dohromady zaznamenáno 425 chyb. Všechny chyby, kromě tří konkrétních případů (...je... → ...ej...; ...na... → ...an...; ...ted'... → ...te'd...), byly zapsány i s úseky vět pro snazší pochopení kontextu a pro podporu správné interpretace chyb. Byl tedy vytvořen základní korpus chyb sloužící hlavně k vytvoření přehledu, jaké chyby se v jakém počtu vyskytují v psané produkci (viz příloha 1).

Jako zdroj dat jsme nejprve zvažovali korpusy českého psaného jazyka, zde však nastal zásadní problém, protože texty v těchto korpusech jsou obvykle editované, respektive korigované, a chyby, kterým se tato práce věnuje, se v nich vyskytují jen minimálně. Navíc takovéto chyby se v českých korpusech nijak netagují, proto by práce s nimi byla zbytečně zdlouhavá a s minimálními

výsledky. Tento zdroj jsme tedy zavrhlí. Bylo třeba nalézt vhodný zdroj chyb, pokud možno takový, který prochází minimální kontrolou.

Po dlouhém zvažování několika dalších alternativ, jsme se uchýlili ke zdroji v podobě internetových komunikačních domén a sociálních sítí. Jmenovitě jsme čerpali na portálech *www.lide.cz*, *www.xchat.cz*, *www.facebook.com*. Proč právě tyto portály? Sociální sítě a chaty se vyznačují přímou komunikací mezi účastníky a to právě skrze psanou komunikaci. Zároveň toto prostředí splňovalo náš požadavek na minimální kontrolu. Většina těchto sítí je sice vybavena automatickou kontrolou pravopisu (která upozorňuje i na chyby, kterým se tato práce věnuje), ale většina uživatelů této zpětné vazby příliš nedbá, přesto se můžeme domnívat, že velká část chyb je eliminována buď díky této automatické kontrole, nebo díky kontrole pisatele dříve, než se dostanou k adresátovi. I přesto jsou takovéto písemně reprodukovány rozhovory lepším zdrojem chyb než například různé blogy, portály internetových novin a další internetem nabízené zdroje, které v naprosté většině případů podléhají pečlivější kontrole.

Důležitým faktem, proč jsme se přiklonili k tomuto zdroji, bylo také to, že přesně splňoval požadavky metodologie, pro kterou jsme se rozhodli.

V průběhu několika dekád věnovaných výzkumu chyb bylo sestaveno několik různých postupů nejen jak, ale také jaká data shromažďovat. Například Fromkinová (1973) odkazuje na postup D. Meringera, který při shromažďování chyb zaznamenával další informace o mluvčích, například jejich věk, vzdělání, zdravotní stav, denní dobu, kdy došlo k přerušování, míru únavy atp. Ovšem jak Fromkinová, tak MacKay považují tyto informace za irelevantní. Fromkinová k této problematice připomíná výrok D. MacKaye „neobjevili jsme žádné souvislosti mezi informacemi, které Meringer sbíral nad rámec chyb, a principy zaznamenaných chyb.“ (Fromkinová, 1973). Avšak pokud vycházíme z psaného projevu sloužícího k přímé komunikaci, je možné, že některé z údajů, které Meringer shromažďoval, by pro výzkum psaných chyb mohly mít zcela zásadní význam. Například zdravotní stav a míra únavy mohou významně ovlivňovat schopnost člověka soustředit se na danou aktivitu. A právě soustředěnost může být jeden z hlavních aspektů, který nám pomáhá předcházet takovýmto chybám.

Zároveň je však pravda, že takovéto informace by se hodily spíše pro podrobnou statistickou analýzu chyb než pro zkoumání jejich podstaty.

Podle MacKaye má zásadní vliv na psaný projev míra pisatelských schopností, ta však v dnešní době nemusí být podmíněčně vázána na věk nebo úroveň dosaženého vzdělání. Pro výzkum chyb by tedy bylo ideální pokusit se postihnout jakousi škálu pisatelů, kde se budou vyskytovat jak dobří pisatelé, tak pisatelé nepříliš zdatní. Domnívali jsme se, že tento přístup nám zaručí objektivní pohled na věc. A zde se opět vracíme k našemu zdroji. Během sběru dat, který obnášel trávení času na chatech, jsme si potvrdili, že na chatovací komunikace se účastní různí lidé, různě staří, různě vzdělaní a s různou úrovní schopnosti psát na počítači. Domníváme se tedy, že náš hlavní požadavek – získat objektivní zdroj dat – byl splněn.

Je zde však i nevýhoda, které jsme se vzhledem k vybranému způsobu sběru dat, nebyli schopni nikterak vyhnout. Vzhledem k tomu, že chyby byly sbírány anonymně a nahodile, tak, jak je různí pisatelé uveřejňovali, a že nevycházely například ze systematického sledování několika konkrétních osob, nemůžeme zjistit frekvenci, v jaké se chyby vyskytují v souvislém textu. Tuto nevýhodu jsme však byli ochotni podstoupit, protože našim úkolem nebylo nashromáždit údaje o tom, jak často se chyby vyskytují, nýbrž údaje o druzích chyb, které máme možnost pozorovat v psané produkci.

U chyb jsme nijak neměnili přilehlé fragmenty vět, ani co se pravopisných úprav týče, protože jak jsme již zmínili výše i pravopisné chyby, přestože do chyb, které jsme shromažďovali, nepatří, jsou užitečné pro interpretaci sporných chyb.

Získané údaje bylo třeba nějakým způsobem roztřídit a zpracovat. Při třídění chyb a vymezování jejich druhů jsme vycházeli hlavně z MacKayových (1993) charakteristik a z popisů, které vymezila Fromkinová (1973). Ve výsledku jsme vymezili dvanáct druhů chyb (všechny podrobně popisuje tato práce), v korpusu jsou seřazeny od chyb nejfrekventovanějších (vynechání grafému, transpozice, substituce) po chyby, od kterých jsme objevili jen několik málo chyb (alternace,

směšování, substituce lexikálních jednotek atp.). Největší skupiny jsme následně rozčlenili do podkategorií na základě části slova, která byla chybou zasažena. Toto rozdělení přineslo zajímavé výsledky, co se statistických zpracování týče.

5.2. Chyby v psaní v rámci statistiky

Korpusový sběr dat je ideální pro tvoření nejrůznějších statistik a číselných přehledů. My jsme těchto metod využili pro jasné a přehledné zprostředkování získaných dat a pro popsání tvoření chyb i z hlediska jejich výskytu. V této kapitole budeme pracovat s grafy (viz příloha 1), které poměry chyb zpracovávají v procentech.

Z prvního grafu je patrné, že nejčastěji se vyskytující chyby v našem korpusu jsou vynechání grafému, transpozice, substituce a přidání grafému.

Co stojí za tím, že jsou tyto chyby nejfrekventovanější? Domníváme se, že příčinou by mohla být právě jednoduchost principů, na jejichž základech vznikají. Odchytky v pohybech a v načasování, které jsou příčinou těchto chyb, mohou být mnohdy tak nepatrné, že si jich pisatel nepovšimne. Oproti tomu chyby jako například anticipace, perseverace, migrace nebo chyby na sémantické úrovni jsou ve srovnání s předešlými chybami příliš komplikované, proto je zde pravděpodobnost, že si je pisatel uvědomí a opraví je, vyšší než u chyb jednoduššího rázu. U zrcadlovosti můžeme nízký počet výskytu vysvětlit tak, že tato chyba je úzce vázána na pisatelovu schopnost psát všema deseti prsty. Je tedy možné, že chyb, jako je zrcadlovost, se vyskytuje více, než se na první pohled zdá, jsou však nepřesné.

Věnujme se tedy nejrozšířenějším skupinám chyb. Druhý graf nám ukazuje poměr výskytu různých druhů vynechání grafému. Tyto druhy byly vymezeny na základě částí lexikálních jednotek, které zasahují. Z grafu je patrné, že nejčastěji dochází k vynechání vnitřního grafému. Zajímavé je, že hned na dalších místech je vynechání kroku a vynechání mezery. Toto početné zahrnutí nelexikálních jednotek pouze dokazuje, že takovéto vynechávání je záležitostí ryze psaného projevu. Zajímavé je ovšem to, jak malou část těchto chyb představuje

vynechání počátečního/koncového grafému. Více zajímavé však je, že se toto rozložení chyb nevztahuje pouze k chybám fungujícím na principu vynechání grafému.

Třetí graf se věnuje chybám transpozičním. Zde jsou výrazné chyby u dvoupísmenných slov, které představují téměř polovinu všech transpozičních chyb. Další podkategorií jsou chyby, při kterých dochází k pomíchání počátečního nebo koncového grafému s mezerou. Je zajímavé pozorovat, jak se od začátku slova míra výskytu chyb zvyšuje. I zde totiž počáteční grafém u vícepísmenných slova vystupuje do chybové interakce jen minimálně, ať už se jedná o interakci s mezerou nebo s druhým grafémem.

Toto ojedinělé zapojování začátků slov je patrné i na čtvrtém grafu, který znázorňuje rozložení chyb substitučních. Zároveň z tohoto grafu můžeme vyčíst, o kolik více chyb se uvnitř slova vyskytuje ve srovnání s ostatními chybami.

Nejvýraznější je minimální zapojenost počátečního grafému u vkládání grafému. Zde se totiž zapojení počátečního grafému nevyskytuje vůbec.

Jak tento jev interpretovat? Proč se některé části slov zapojují do chybových interakcí více než druhé?

Domníváme se, že nízký výskyt chyb v počátečních grafémech slova by mohl mít co dočinění s generalizačním procesem (viz kapitoly o generalizačních procesech), respektive s tou částí, kde se do syntaktického schématu volí konkrétní lexikální jednotky. Ve chvíli realizace promluvy se mluvčí soustřeďuje na vyslovení těch správných slov. Je tedy možné, že v psaném procesu má toto soustředění podobný efekt. Pisatel tedy dbá na správný začátek slov a je možné, že při vizuální zpětné vazbě se zaměřuje více právě na začátky slov než na jejich dokončení. Dalším možným vysvětlením může být, že mezi napsáním jednotlivých slov existuje jakási pauza, která není příliš rozpoznatelná, ale je dostačující proto, aby pisatel „obsadil“ výchozí pozici pro zapsání dalšího slova. Je samozřejmé, že je zde i několik dalších vnějších vlivů, především úroveň pisatelských dovedností autora.

Podobným hlubším rozbořem chyb by se dozajista našla řada dalších vnitřních souvislostí mezi psanou a mluvenou produkcí nebo jen mezi grafémy navzájem.

6. Chyby společné pro psaný i mluvený projev

V této kapitole se budeme věnovat chybám, které se mohou vyskytovat jak v mluveném, tak i v psaném projevu. Přiblížíme si jejich fungování v rámci svého procesu, zda jsou produkovány jinak, nebo zda je proces generalizace totožný.

6.1. Substituce

Při substituci na úrovni slovních segmentů (fonémy, slabiky) je určování původu problematické. Pokud je výsledné mechanickou chybou pozměněné slovo podobné slovu předchozímu, je prakticky nemožné určit, zda tato chyba pochází z produkčního procesu, jako je tomu při substituci v mluvené produkci, nebo zda má původ jako substituce mechanická. Naopak pokud zde tato podobnost není, můžeme si být naprosto jisti, že původ takové chyby je v koncové fázi produkčního procesu.

Naopak substituce zahrnující celé lexikální jednotky nemůže být klasifikována jinak, než jako chyba vycházející z produkčního procesu. Jednoduše proto, že velikost těchto jednotek znemožňuje jejich zahrnutí do interakce, která je na úrovni mechanických chyb.

Tento druh substituce je i v psaném projevu snadno rozpoznatelný, není však tolik častý jako v projevu mluveném. Jednou z hlavních příčin může být vizuální zpětná vazba, kterou má pisatel po dobu produkce k dispozici. Zároveň má pisatel před zveřejněním výpovědi prostor pro korekturu. Je tedy pravděpodobné, že se většina takto rozsáhlých chyb k recipientovi nikdy nedostane.

6.2. Anticipace

MacKay (1993) vymezuje anticipaci v psaní poněkud odlišně než Fromkinová (1973) nebo Garnham a kol. (1982). Zároveň je dle korpusu V. Fromkinové zřejmé, že se MacKayova anticipace nemůže v mluveném projevu vyskytnout. Oproti tomu anticipace, jak ji vymezuje Fromkinová, se v psaném projevu vyskytuje, přestože ne tolik jako jiné chyby (viz kapitola o základním korpusu). Doložení původu takovýchto chyb však může být problematické podobně jako u substituce.

Př. ...*tak si písneme...* → ...*tak si písmeme...*

V tomto příkladě se může jednat o běžnou mechanickou substituci, neboť klávesy pro grafémy *m* a *n* leží hned vedle sebe. Nejsme tedy schopni tento jev s určitostí klasifikovat.

Jinak je tomu u anticipací víceslovných, ty můžeme s anticipacemi mluvenými téměř ztotožnit. I zde je sice možnost, že se jedná též o substituci, není však tolik pravděpodobná jako u vnitroslovních anticipací.

6.3. Perseverace

Problematika psané a mluvené perseverace je velice podobná té anticipační. MacKay (1993) ji opět vymezuje poněkud odlišně. Popisuje ji jako chybu, která v mluvené produkci nevznikne. V textech se však vyskytují oba druhy perseverací, jak perseverace, kterou popisuje Garnham a kol. spolu s Fromkinovou, tak i perseverace MacKayova s původem pouze a jen v psaném textu. Klasifikace opět závisí na velikosti zasažených jednotek.

6.4. Přidání a vynechání jednotek

Zatímco v psaném projevu se může jednat o libovolný grafém nebo skupinu grafémů, v mluvené produkci je tomu jinak. Z příkladů V. Fromkinové (1973) je patrné, že vynechání/přidání libovolně velikého segmentu nesmí nijak narušit vyslovitelnost chybou zasaženého slova. To znamená, že takové vynechání/přidání se jistě řídí přesně danými pravidly (viz kapitoly

o produkčních procesech). Oproti tomu v psaném projevu pro tento druh chyb žádná taková pravidla neplatí. Pokud tedy vynechání/přidání grafému nebo skupiny grafémů znemožní plynulé vyslovení slova, má chyba původ v mechanicky psaných chybách.

6.5. Migrace

Migrace je jev, který je typický pouze a jen pro psanou produkci. Toto tvrzení se dá snadno podložit faktem, že zahrnuje – dle našeho sběru dat – pouze jeden grafém. Může tak snadno dojít k rozdělení segmentových shluků (viz kapitola o jazykových jednotkách), které v mluvené produkci rozdělit nelze. Mimoto Fromkinová (1973) žádné podobně fungující chyby nezmiňuje, kromě posunu afixů nebo záporu, to však funguje na jiných principech než migrace jak ji popisuje MacKay (1993).

6.6. Přesun velárního ŋ

Oproti migraci se tato chyba, kterou Fromkinová popisuje, vztahuje pouze na mluvenou produkci. Nikdy nemůže být zachycena v psaném projevu. A to proto, že se jedná o chybu, která se na ortografickém záznamu promluvy nijak neprojevuje a její povaha je ryze fonetická.

6.7. Transpozice

Hlavní rozdíl mezi psanou a mluvenou transpozicí spočívá ve velikosti jednotek, které do chybové interakce vstupují. Zatímco v mluveném projevu tato chyba zahrnuje pouze ustálené segmentové shluky, slabiky nebo celé lexikální jednotky, v produkci psané jsou to segmenty na úrovni grafémů. Na psanou transformaci tedy nemají vliv žádná fonologická nebo fonetická pravidla. Můžeme tedy vyvodit závěr, že pokud se jedná o transpozici na úrovni jednotek menších než slovo, jedná se vždy o transpozici, která nemá původ hluboko v produkčním procesu, tak jako transpozice, kterou popisují Garnham a kol. a Fromkinová, ale o transpozici vycházející ze špatného načasování, která vzniká až v poslední fázi procesu. Oproti tomu transpozice zahrnující celá slova můžeme s jistotou určit jako chyby, které z tohoto procesu vycházejí. A to ze

stejných důvodů, jako je tomu u substituce fungující na této úrovni. Takové jednotky jsou příliš velké a skládají se z mnoha grafémů, je tedy prakticky nemožné, aby jejich záměny mohly vycházet ze stejného principu jako transformace typické pouze pro psaný projev.

6.8. Směšování jednotek

Na základě shromážděných údajů je zřejmé, že tato chyba je zcela totožné povahy jako směšování v mluveném projevu. Nenašli jsme žádnou chybu, která by dokládala jakoukoliv variantu typickou pouze pro psaný projev.

př. ...*fičim/frčim*... → ...*fričim*...
 ...*ponětí/zdání*... → ...*pozdání*...
 ...*otázka/dotaz*... → ...*dotázka*...

Pokud srovnáme tyto příklady se smíšeninami, o kterých mluví Fromkinová (1973) a Butterworth (1982), zjistíme, že se v ničem zásadním neliší. Fonologické zásady jsou v nich dodrženy, což vyvozujeme z faktu, že v žádné z nalezených smíšenin není narušena žádná z ustálených jazykových jednotek a z toho, že jejich zvuková reprodukce je bezproblémová.

7. Závěr

Přiblížili jsme teorii procesu produkce mluveného projevu z několika různých úhlů pohledu. Vymezili jsme základní druhy řečových chyb, které se v těchto procesech vyskytují. Zhodnotili jsme též projev psaný a poukázali jsme, v čem se od mluveného projevu liší. Na základě literatury jsme zpracovali teorii psaných chyb a jejich druhové vymezení. Tuto teorii vycházející z anglického jazyka, jsme poté aplikovali na jazyk český, k čemuž nám dopomohl i podrobně zpracovaný korpus chyb v psaní. Rovněž jsme se pokusili o statistické zpracování těch nejfrekventovanějších chyb a poodhalit tak mechanismy, které mají tyto chyby na svědomí.

V čem je tedy hlavní rozdíl mezi mluvenou a psanou produkcí? Jednoznačně je zde rozdíl ve způsobu realizace a výsledné podobě. Promluva, která je realizovaná skrze mluvidla může zaznít pouze jednou, zopakovat ji znamená

realizovat minimálně poslední fázi produkce znovu. Oproti tomu v produkci psané zůstává výsledná výpověď zaznamenána na příslušném nosiči (ať už se jedná o papír nebo počítačový soubor) do té doby, dokud ji někdo nesmaže, nepřeškrtně nebo nějakým jiným způsobem přeruší možnost jejího šíření. Opakování je pak jen na recipientovi, který takovouto výpověď může zpracovávat stále dokola dle libosti, aniž by to vyžadovalo jakoukoliv asistenci ze strany pisatele.

Pokud pomineme tento zjevný fakt, máme zde ještě další rozdíly, které nejsou na první pohled tak patrné. V této práci hovoříme o řečových modelech, které popisují postup, jakým se z myšlenky stává výpověď. Je tedy pravděpodobné, že se model mluvené produkce bude lišit od modelu produkce psané. V průběhu celé části o psaném projevu několikrát upozorňujeme na domněnku, že hlavní rozdíl tkví v závěrečné fázi produkce. Produkce mluvená je totiž odstupňována pomocí slov, slova při ní dělíme maximálně na slabikové jednotky dle toho, jak nám to naše artikulační schopnosti umožňují. Od těchto artikulačních možností se odvíjí i fonetická pravidla, kterými jsou řečové chyby vázány. Jednoduše nemůžeme udělat chybu, pokud nejde vyslovit. I Fromkinová upozorňuje na to, že kombinace fonémů nejsou nekonečné a jsou právě takto omezeny. Oproti tomu produkce psaná sestává z podstatně menších segmentů, dokonce ještě menších, než jsou samotné grafémy, protože k zapsání některých grafémů – alespoň v případě psaní na počítači nebo na stroji – potřebujeme hned několik úhozů, které probíhají současně nebo jsou hned po sobě jdoucí. Tím, že v této produkci neexistují žádná fonetická omezení a že psaná produkce není nijak vázána na artikulační schopnosti autora, jsou možnosti kombinování grafémů prakticky neomezené. Čistě teoreticky by tedy mohlo dojít k jakékoliv mechanické chybě.

Důvod, proč je tato kombinace jen teoretická, je ten, že přestože se proces produkce psaného projevu v konečných fázích liší, nemůže popřít fáze předchozí, o kterých se domníváme, že budou probíhat podobně jako při produkci projevu mluveného. Není tedy možné, aby finální fáze popřela všechny fáze předchozí. Tedy nemůže dojít k tomu, že místo zamýšleného textu pisatel napíše nahodilou řadu písmen. V takovém případě by celý model naprosto

selhal. Vždy se v psaném textu, ať už je jakkoliv chybný zachovávají rysy, které výpověď získala během produkčního procesu a pisatel se snaží je co nejvíce naplnit. Tímto odůvodňujeme například to, proč – jak dokládají naše statistiky – je takový číselný rozdíl mezi počtem chyb, které zasahují počátky slov, a těmi, které se týkají změn uvnitř slova nebo jeho konce.

Z korpusu však můžeme vyvodit také to, že chyby tak, jak je známe z mluvené produkce, se mohou přenášet do produkce psané, ačkoliv nemáme k dispozici žádné statistiky, které by popisovaly frekvenci výskytu těchto chyb v mluvené produkci, a tudíž nemůžeme srovnat, zda jsou v mluvené produkci zastoupeny ve větším počtu, než v produkci psané.

Bohužel v případech, kdy se tyto chyby vyskytují v rozsahu vnitroslovních jednotek, není možné určit zcela s jistotou, že jejich původ není v chybách psaných. Jak jsme zmínili, pro přesné určení původu takto malých chyb by bylo třeba ke sběru dat přistupovat jinak, bylo by třeba do něj více zapojit pisatele.

Přestože se produkce psaná a produkce mluvená jeví jako zcela odlišná, můžeme říci, že na základě této práce a zpracování chyb je jisté, že tomu tak není. Psaná i mluvená produkce mají patrně společné elementární procesy a především účel. Je však také pravda, že tato práce vychází z chyb v rámci výpovědí sestávajících z jedné věty. Pohled na rozsáhlejší text by mohl pozměnit náhled na vztah mezi psanou a mluvenou produkcí. Rozhodně by bylo zajímavé, věnovat se rozvoji teorií i v dalších pracích.

8. Literatura

8.1. Citovaná literatura

ALTMANN, G. (2005): *Výstup na Babylonskou věž*. Praha: Triáda.

BOOMER, D. – LAVER, D. (1968): Slips of the tongue. *British Journal of Disorders of Communication*, 3, s. 2-12.

BUTTERWORTH, B. (1982): Speech Errors: Old Data in Search of New Theories. In: A. Cutler (ed.): *Slips of the Tongue and Language Production*. Berlin: Mouton, s. 627–662.

FROMKIN, V. (ed., 1973): *Speech Errors as Linguistic Evidence*. Hague: Mouton.

GARNHAM, A. - SHILLCOCK, R. - BROWN, G. - MILL, A. - CUTLER, A. (1982): Slips of the Tongue in the London-Lund Corpus of Spontaneous Conversation. In: A. Cutler (ed.): *Slips of the Tongue and Language Production*. Berlin: Mouton, s. 807–817.

MACKEY, D. (1993): Slips of the Pen, Tongue, and Typewriter: A Contrastive Analysis. In: G. Blanken et al. (eds.): *Linguistic Disorders and Pathologies. An International Handbook*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 66–72.

8.2. Prostudovaná literatura

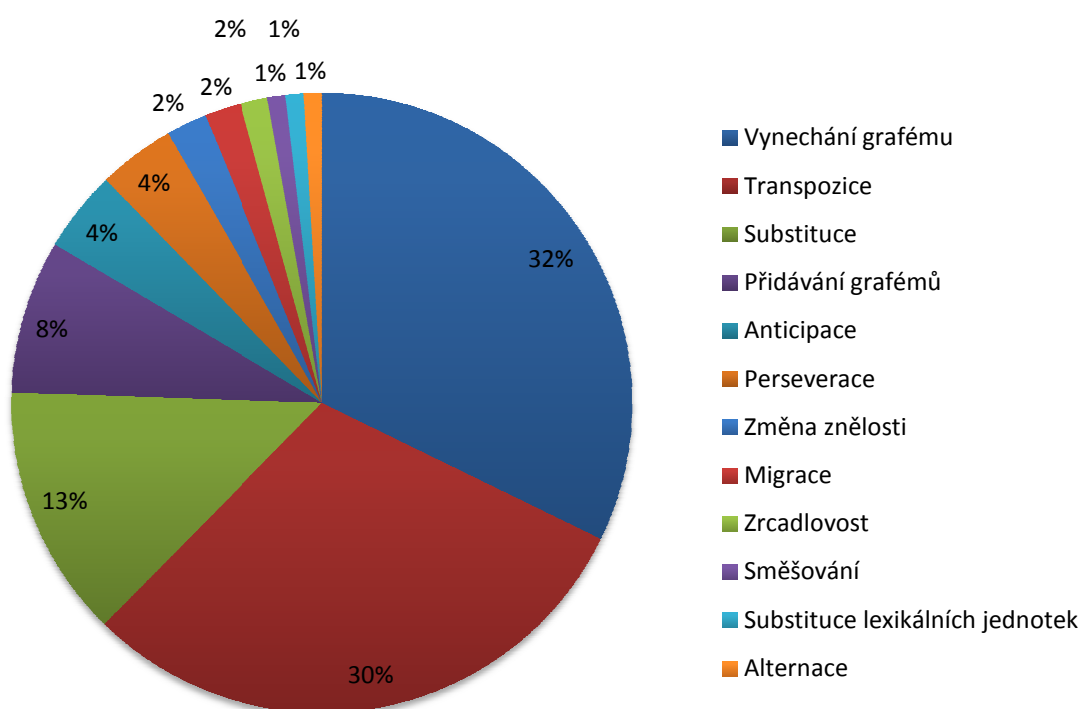
POULISSE, N. (1999): *Slips of the Tongue: Speech Errors in First and Second Language Production*. Amsterdam: John Benjamins.

9. Přílohy

9.1. Příloha 1

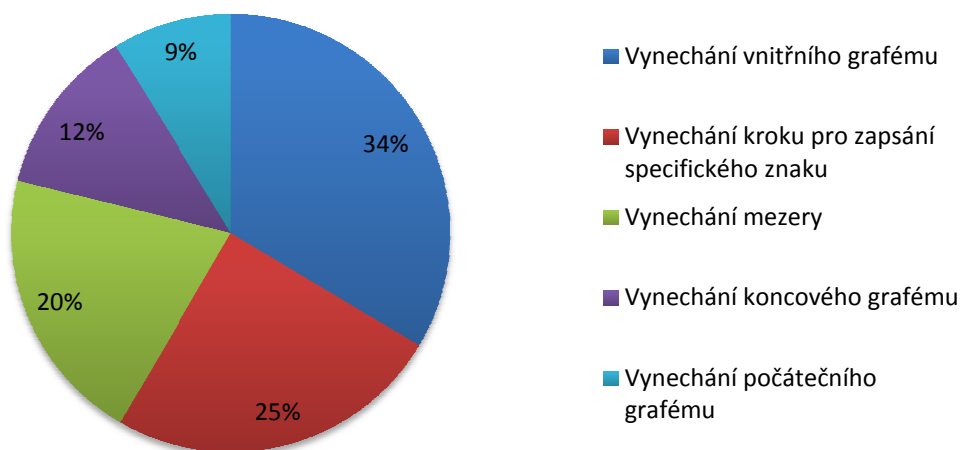
graf 1

Poměr výskytu chyb v psaní

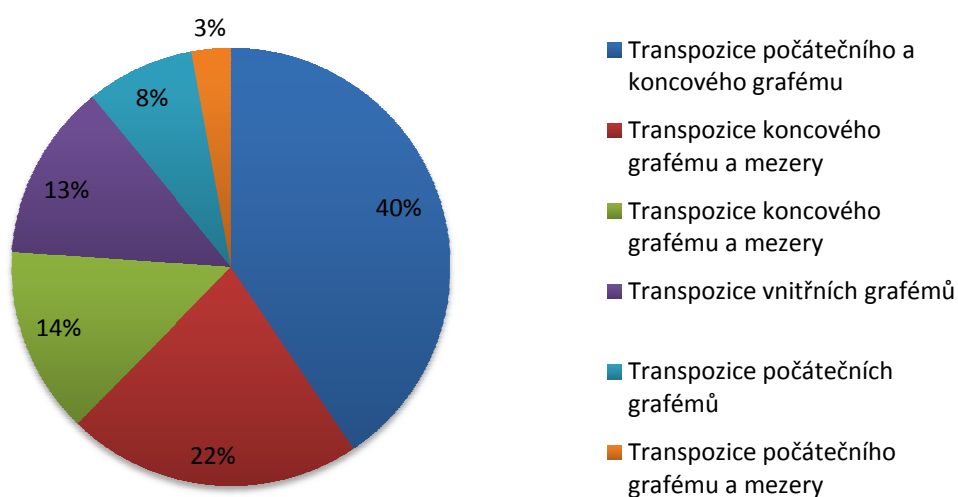
graf 1

Vynechání jednotky

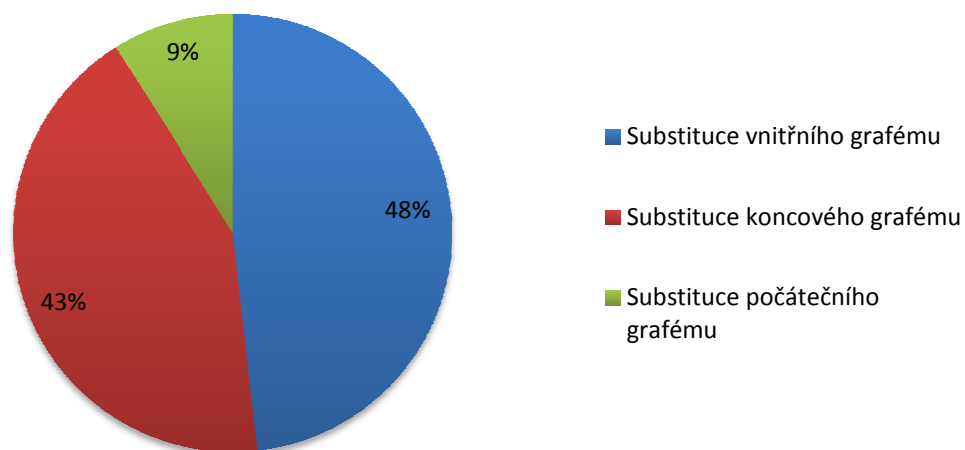
graf 3

Transpozice

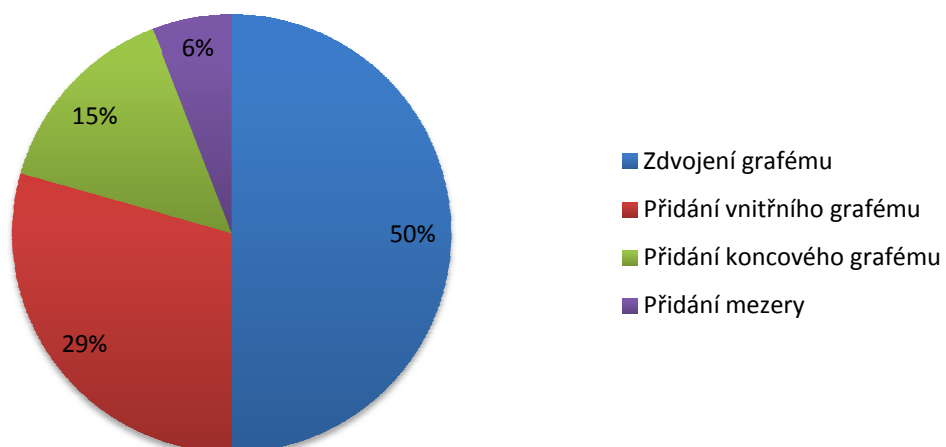
graf 4

Mechanická substitute

graf 5

Přidání grafému

9.2. Příloha 2

ZÁKLADNÍ KORPUS CHYB V PSANÍ NA POČÍTAČI

Chyby jsou zde řazeny od nejčastěji se vyskytujících po ty nejojedinejší.

Na konci každé podkapitoly jsou kurzívou vyznačeny chyby, které jsou buďto sporné (může se jednat o gramatickou chybu), nebo zahrnují vícero druhů chyb najednou.

VYNECHÁNÍ JEDNOTKY

A) VYNECHÁNÍ POČÁTEČNÍHO GRAFÉMU

1. ...nemám je moc rád... → ...nemám je oc rád...
2. ...mam s nima problémy... → ...am s nima problémy...
3. ...páni, kde máš vlasy?... → ...páni, kde áš vlasy?...
4. ...nesouhlasím myslím... → ...nesouhlasím yslím...
5. ...přišla o dost později... → ...o dost ozději...
6. ...je tu někde tvůj brácha?... → ...je u někde tvůj brácha?...
7. ...to pak přijde nahoru... → ...to pak přijde ahoru...
8. ...tak, jde jen o pivko... → ...tak, jde en o pivko...
9. ...mají jich tam spoustu... → ...mají jich tam poustu...
10. ...dneska to ale nestíháme... → ...neska to ale nestíháme...
11. ...zrovna jsme se vo tom bavili... → ...zrovna sme se vo tom bavili...
12. ...a pak jsme potkali ty dva... → ...a pak sme potkali ty dva...

Pozn. add. 11 a 12 – alternativní vysvětlení: nespisovný zápis

B) VYNECHÁNÍ VNITŘNÍHO GRAFÉMU SLOVA

1. ...do hospody ne... → ...do hopody ne...
2. ...ke kterému bys šla?... → ...ke kteréu bys šla?...
3. ...no to bylo na primátorkách... → ...no to bylo na primáorkách...
4. ...po včerejšku asi těžko... → ...po včerešku asi těžko...
5. ...tam se nesmí ne?... → ...tam se nesí ne?...

6. ...hami hami... → ...hmi hmi...
7. ...dík za krásný fotky... → ...dík za krsný fotky...
8. ...jahody už ale nejsou... → ...jahody už ale nejsou...
9. ...to až po počátečních rozpacích... → ...to až po počátčích rozpacích...
10. ...fakt ji máš za samostatnou?... → ...fakt ji máš za samotatnou...
11. ...no málem to tam bylo... → ...no máem to tam bylo...
12. ...no nechtěl bych... → ...no nechtěl bch...
13. ...to je poněkud troufalý... → ...to je poněud troufalý...
14. ...no asi máš obdivovatele... → ...asi máš obdioatele...
15. ...tak pokud se zabýváš etymologií... → ...tak pokud se zabýváš
etmologií...
16. ...máme tu i pro tebe... → ...máme tu i pro tbe...
17. ...vůbec se neozvala... → ...vbec se neozvala...
18. ...člověk člověku co?... → ...človk člověku co?...
19. ...no mam fakt mastný vlasy... → ...no mam fakt masný vlasy...
20. ...a pak to bude komplet... → ...a pak to bude koplet...
21. ...no ty jsi zabiják... → ...no ty jsi zabiák...
22. ...ověř si to... → ...ověř si to...
23. ...tak to je pak otázka komunikace... → ...tak to je pak otázka kounikace...
24. ...jistě, jako slavní olympští bohové... → ...jistě, jako slavní olymští
bohové...
25. ...a máš dost času?... → ...a máš dost čsu?...
26. ...to víš, že mám... → ...to víš, že mm...
27. ...hele tak přijed'... → ...hle tak přijed'...
28. ...proč myslíš že nepřijede?... → ...proč myslíš že nepřiede...
29. ...nenech si to vzít... → ...nench si to vzít...
30. ...jaký to bylo?... → ...jký to bylo?...
31. ...se někdy přidám... → ...se nkdy přidám...
32. ...na tom něco bude... → ...na tom nco bude...
33. ...já to tak měla... → ...já to tak mla...
34. ...no prostě začali bez nás... → ...no prostě začai bez nás...
35. ...ted' vypadaj, že spěj... → ...ted' vypadaj, že spj...

- 36....a co bych pak dělal?... → ...a co byh pak dělal?...
- 37....no tak pohoda ne... → ...no tak pohoa ne...
- 38....fakt je praktická... → ...fakt je praktcká...
- 39....to nehodlam dělat... → ...to nehodlam děat...
- 40....ale to není problém... → ...ale to neí problém...
41. ...celkem to jde... → ...clkem to jde...
- 42....a co přijímačky?... → ...a co přímačky?...
- 43.... *a chtěla dalšího*... → ...*achtla dalšího*...
- 44....*no a pak jsem nakopla topení*... → ...*no a pak jsem nakompla topní*...
- 45....jsem se propadl hambou... → ..jsem se propdl hambou...
- 46....zapomněl jsem... → ...zapoměl...

Pozn. add. 43 – vynechání mezery + vynechání vnitřního grafému

add. 44 – přidání vnitřního grafému + vynechání vnitřního grafému

add. 45 – vynechání vnitřního grafému + substituce vnitřního grafému

add. 46 – alternativní vysvětlení: gramatická chyba

C) VYNECHÁNÍ GRAFÉMU NA KONCI SLOVA

1. ...nevím jak ty... → ...neví jak ty...
2. ...jen jedna stěna... → ...jen jedn stěna...
3. ...a nedá se přijet dřív?... → ...a nedá se přije dřív?...
4. ...musím se psem... → ...musí se psem...
5. ...v čem je problém?... → ...v čem je problé?...
6. ...je to nějaký nový film... → ...je to nějaký nový fil...
7. ...náhodou, ital je dobře... → ...náhodou, ital je dobre...
8. ...prostě tam nesmí no... → ...prostě tam nesí no...
9. ...vždyť to jsem teď psal... → ...vždyť to jse teď psal...
10. ...jsem rád... → ...jse rád...
11. ...to jsem teď psala... → ...to jse teď psala...
12. ...stejně máš pravdu... → ...stejn má pravdu...
13. ...jako jen na pokec?... → ...jako jen n pokec?...
14. ...podle toho, co tím myslíš... → ...podle toh co tím myslíš...

15. ...nesměj se mi... → ...nesmě se mi...
16. ...no kdyby se viděl... → ...no kdybse viděl...
17. ...je tam takovej malej kanál... → ...je tam takovdej malej kaná...

Pozn. add. 16 – vynechání koncového grafému + vynechání mezery

add. 17 – přidání vnitřního grafému + vynechání koncového grafému

D) VYNECHÁNÍ MEZERY

1. ...a občas jdu ven... → ...aobčas jdu ven...
2. ...a měl tam holku... → ...aměl tam holku...
3. ...a že lžeš to nevadí?... → ...aže lžeš to nevadí?...
4. ...a najednou prásk... → ...anajednou prásk...
5. ...a o čem jako?... → ...aočem jako?...
6. ...a už nechce no... → ...auž nechce no...
7. ...a na cukr kašlu... → ...ana cukr kašlu...
8. ...a jsem sama... → ...ajsem sama...
9. ...a mam pravdu vid'... → ...amam pravdu vid'...
10. ...a já jsem co?... → ...ajá jsem co?...
11. ...jo a nechat se hladit... → ...jo anechat se hladit...
12. ...a nevím co tím naznačuješ... → ...anevím co tím naznačuješ...
13. ...tak a je to... → ...tak aje to...
14. ...chtěl by pomáhat s čímkoliv... → ...chtěl by pomáhat sčimkoliv...
15. ...s tím nikdo nepočítal... → ...stím nikdo nepočítal...
16. ...s jakym klukem?... → ...sjakym klukem?...
17. ...z jedný toho moc nebude... → ...zjedný toho moc nebude...
18. ...máš to těžký... → ...máš totěžký...
19. ...to jako až teď?... → ...to jako ažted'?
20. ...to si piš... → ...tosi piš...
21. ...když jim to vyhovovalo... → ...když jim tovyhovovalo...
22. ...vždycky brala víc... → ...vždyckybrala víc...
23. ...našel by se tu někdo takovej?... → ...našel by setu někdo takovej?...
24. ...inliny jsou fajn... → ...inliny jsoufajn...

25....už nebudeš závodit?... → ...užnebudeš závodit?...

26....no kdyby se viděl... → ...no kdybse viděl...

27....a chtěla jít ven... → ...achtla jít ven...

28....no a pak jsem nakopla topení... → ...no a pak jsem nakompla topní...

Pozn. add. 26 – vynechání koncového grafému + vynechání mezery

add. 27 – vynechání mezery + vynechání vnitřního grafému

add. 28 – přidání vnitřního grafému + vynechání vnitřního grafému

E) VYNECHÁNÍ VEDOUCÍ K CHYBNÉMU ZÁPISU SPECIÁLNÍHO ZNAKU

1. ...teď mě nech bejt... → ...te´d mě nech bejt...

2. ...no a ten její pošťák... → ...no a ten její piš´ták...

3. ...a doted' spolu nemluvíme... → ...a dote´d spolu nemluvíme...

4. ...nejsem na peďáku... → ...nejsem na pe´dáku...

5. ...všude samí feťáci... → ...všude samí fe´táci...

6. ...tak dobrou chuť... → ...tak dobrou chu´t...

7. ...a co ten déšť?... → ...a co ten děš´t?...

Pozn. add. 1 – včetně tohoto příkladu se tato chyba vyskytla celkem 27x

TRANSPOZICE

A) TRANSPOZICE POČÁTEČNÍHO GRAFÉMU A MEZERY

1. ...okna do zahrady... → ...okna doz ahrady...

2. ...takys se něco říká... → ...takys en ěco říká...

3. ...no učila jsem se dvě hodiny... → ...no učila jsems e dvě hodiny..

4. ...chodim občas na pilu... → ...chodim občas anp ilu...

Pozn. add. 4 - transpozice počátečních grafémů + transpozice mezery a počátečního grafému

B) TRANSPOZICE KONCOVÉHO GRAFÉMU A MEZERY

1. ...díváš se na krajní meze?... → ...díváš se n akrajní meze?...
2. ...včera se mi ozval... → ...včera s emi ozval...
3. ...vždycky jsem byla malá... → ...vždyck yjsem byla malá...
4. ...taky se mi uleví... → ...tak s emi uleví...
5. ...ale nemůžu... → ...al enemůžu....
6. ...tak se zeptej míši... → ...tak s ezeptej míši...
7. ...za odměnu... → ...z aodměnu...
8. ...každej se nemůže dostat na vejšku... → ...každej s emůže dostat na
vejšku...
9. ...snad se mi to neprojeví... → ...snad s emi to neprojeví...
10. ...já se nemusim učit... → ...já s emusim učit...
11. ...pomohlo by mi to... → ...pomohlo b ymi to...
12. ...taky pamatuješ tu ženskou?... → ...tak ypamatuješ tu ženskou?...
13. ...začla jsem brzo... → ...začl ajsem brzo...
14. ...taky jsem tam byl... → ...tak yjsem tam byl...
15. ...příště se bude víc snažit... → ...příště s ebude víc snažit...
16. ...to se nerozpadne... → ...to s enerozpadne...
17. ...zrovna se chystám... → ...zrovna s echystám...
18. ...nechce se mi tam... → ...nechce s emi tam...
19. ...to se hubne blbě... → ...to s ehubne blbě...
20.kluci z toho maj problém... → ...kluc iz toho maj problém...
21. ...a co ty?... → ...a c oty?...
22.jak se vede?... → ...ja kse vede?...
23.tak to promiň... → ...ta kto promiň...
24.na pláži... → ...n apláži...
25.tak se měj... → ...tak s eměj...
26.je to pod tím barem... → ...je to po dtim barem...
27.nedivim se ti... → ...nedivím s eti...
28.taky se něco říká... → ...tak ys eněco říká...
29.kolik let?... → ...koli kelt?>kolik let (*transpozice počátečních grafémů*)

30....*nechceš jít se mnou ven?*... → ...*nechceš jít se mnou ven*...

Pozn. add. 29 – transpozice koncového grafému s mezerou + transpozice počátečních grafémů

add 30 – zdvojení + transpozice koncového grafému s mezerou

C) TRANSPOZICE MEZI POČÁTEČNÍM A KONCOVÝM GRAFÉMEM

1. ...někde na Marsu... → ...někde an Marsu...
2. ...na vlhkým ručníku... → ...an vlhkým ručníku...
3. ...na tu chatu pojedem... → ...an tu chatu pojedem...
4. ...vychází to na neděli... → ...vychází to an neděli...
5. ...na netu to bude... → ...an netu to bude...
6. ...tam ke škole... → ...tam ek škole...
7. ...ne že by nechtěla... → ...en že by nechtěla...
8. ...to je pěkný... → ...to ej pěkný...
9. ...odtud je ta poslední... → ...odtud ej ta poslední...
10. ...to je jednoduchý... → ...to ej jednoduchý...
11. ...co mě to napadlo... → ...co ěm to napadlo...
12. ...jo jo to máš pravdu... → ...oj oj máš pravdu
13. ...*tendle je fakt vtipnej*... → ...*tendel ej fakt vtipnej*...

Pozn. add. 1 – 5 – včetně těchto příkladů byla tato chyba zaznamenána 29x

add. 8 – 12 – včetně těchto příkladů byla tato chyba zaznamenána 24x

add. 13 - transpozice koncových grafémů + transpozice počátečního a koncového grafému

D) TRANSPOZICE POČÁTEČNÍCH GRAFÉMŮ

1. ...já ale nestuduju... → ...já ale enstuduju...
2. ...tak vidíš... → ...tak divíš...
3. ...jdu do práce... → ...jdu do rpáce...
4. ...co jsem si koupila... → ...co sjem si koupila...
5. ...to jsou pracky... → ...to jsou rpacky...

6. ...občas to praktikuji... → ...občas to rpaktikuji...
7. ...někdy... → ...ěnkdy...
8. ...když myslíš... → ...dkyž myslíš...
9. ...ale ne... → ...lae ne...
10. ...*tendle je fakt vtipnej*... → ...*tendel ej fakt vtipnej*...
11. ...*chodim občas na pilu*... → ...*chodim občas anp ilu*...

Pozn. add. 10 – transpozice koncových grafémů + transpozice počátečního a koncového grafému
 add. 11 – transpozice počátečních grafémů + transpozice mezery a počátečního grafému

E) TRANSPOZICE VNITŘNÍCH GRAFÉMŮ

1. ...hlavně klid... → ...halvně klid...
2. ...je hodně komplikovanej... → ...je hodně kompilkovanej...
3. ...je argentiný... → ...je z angertiny...
4. ...jak vypadam?... → ...jak vyapdam?...
5. ...ty jsi ale příjemnej... → ...ty jsi ale příjenmej...
6. ...to je jasné... → ...to je jansé...
7. ...kvalita zvuku předvším... → ...klavita zvuku přede vším...
8. ...jak se jmenuješ?... → ...jak se jemnuješ?...
9. ...to je má šavlozubá veverka... → ...to je má švalozubá veverka...
10. ...*tendle bych vyzkoušela*... → ...*tenlde bych vyzkoušela*...
11. ...tady je to samej flirt... → ...tady je to samej flrit...
12. ...možná se mýlím... → ...možná se mýílm...
13. ...no svlíkni se... → ...no svlíunki se...
14. ...všude samý drobky... → ...všude smaý dorbky...
15. ...to je jediný co snad ještě snese... → ...to je jediný co sand ještě snese...
16. ...mam nový náušnice... → ...mám nový náušince...
17. ...on je vážně kus chlapa... → ...on je vážně kus chalpa...
18. ...miluju sejra... → ...miluju sjera...

F) TRANSPOZICE KONCOVÝCH GRAFÉMŮ

1. ...ale tak to není... → ...ael tak to není...
2. ...to bys mohla... → ...to bys mohal...
3. ...budu doma... → ...buud doma...
4. ...moc ne... → ...mco ne...
5. ...to je docela problém... → ...to je doceal problém...
6. ...pak spadl do bazénku... → ...pak spadl do bazénuk...
7. ...nejsem blbá... → ...nejsme blbá...
8. ...nazdárek... → ...nazdárke...
9. ...další je na řadě... → ...dalíš je na řadě...
10. ...asi tak... → ...ais tak...
11. ...není tu moc studujících... → ...není tu moc studujícíchc...
12. ...řekla bych to stejně... → ...řekal bych to stejně...
13. ...jsem fakt prasátko... → ...jsme fakt prasátko...
14. ...takhle to nepůjde... → ...takhel to nepůjde...
15. ...byla tam i minulý týden... → ...byal tam i minulý týden...
16. ...neboj to bude dobrý... → ...nebjo to bude dobrý...
17. ...přijdu za pět minut... → ...přijud za pět minut...
18. ...pak mi napiš... → ...pka mi napiš...
19. ...*nejsem moc obstojnej datel...* → ...*nejsme moc obstojenej datel...*

Pozn. add. 19 – transpozice koncových grafémů + anticipace

SUBSTITUCE

A) SUBSTITUCE POČÁTEČNÍHO GRAFÉMU

1. ...jednalo se o tom... → ...tednalo se o tom...
2. ...to jsem zvědavá... → ...to jsem žvědavá...
3. ...leze to do krku... → ...leze to no krku...
4. ...jsem zpět... → ...jsem xpět...
5. ...a říká se to... → ...a žíká se to...

B) SUBSTITUCE VNITŘNÍHO GRAFÉMU

1. ...to se docela podařilo... → ...to se dovela podařilo...
2. ...vždycky jsem si to rozškrábala... → ...vždycky jsem si to rozškrávala...
3. ...to je jasný... → ...to je jesný...
4. ...tvůj děda?... → ...tvoj děda?...
5. ...no musí se to nějak vyřešit... → ...no musí se to nějak vyřesit...
6. ...chtělo by to slunečník... → ...chtělo by to slunešník...
7. ...myslíš pořady o vaření?... → ...myslíš poředy o vaření?...
8. ...moc toho brát nechci... → ...moc toho beát nechci...
9. ...čtyry roky... → ...čt\ry roky...
10. ...to mi nedělá problém... → ...to mi nedělá peoblém...
11. ...ve spartakiádních úborech... → ...ve spartakiádních uborech
12. ...foťák... → ...foták
13. ...ale já říkam ne... → ...ale já říkem ne...
14. ...já měla málem infarkt... → ...já měla mílem infarkt...
15. ...může se to rozšířit... → ...může se to rozčířit...
16. ...na ulici celej oblak kouře... → ...na ulici celej objak kouře...
17. ...fakt vážnej vztah?... → ...fakt vážnej vutah?...
18. ...to její očíčko... → ...to její ošíško...
19. ...ubožáček malá... → ...ubořáček malá...
20. ...tak to nějak odbyj... → ...tak to nějak odhyj...
21. ...vypadalo to strašně... → ...vyoadalo to strašně...
22. ...ve kterých?... → ...ve ktyrých?...
23. ...byl tam s tou svou... → ...byl tam s tou slou...
24. ...nicméně něco na tom bude... → ...nickéně něco na tom bude...
25. ...co to tu ukazuješ?... → ...co to tu uhazuješ?...
26. ...to je ono... → ...to je oko...
27. ...jsem se propadl hambou... → ...jsem se propdl hambou...

Pozn. add. 27 – vynechání vnitřního grafému + substituce vnitřního grafému

C) SUBSTITUCE KONCOVÉHO GRAFÉMU

1. ...to jsem já junior... → ...to jsem já junioe...
2. ...vypnul jsem to... → ...vypnuj jsem to...
3. ...ještě si udělat oběd... → ...ještě so udělat oběd...
4. ...to jsem nikdy nezažil... → ...to jsem nikdy nezažiů...
5. ...zase se podíváš jinam... → ...zase se podíváš jinak...
6. ...a já snad ne?... → ...a já snaf ne?...
7. ...jen bych si lehnul... → ...jen bych si lehnuů...
8. ...se mnou se nadřeš... → ...se mnou se nadřeě...
9. ...ve vodě jako podvodní kryt... → ...ve vodě jako podvodný kryt...
10. ...kde je zádrhel?... → ...kde je zádrhek?...
11. ...snad jako dřív... → ...snad jako dříb...
12. ...spíš ty než já... → ...spíš ty neý já...
13. ...jakej dotazník?... → ...jakej dotazníl?...
14. ...tak kam spěchat?... → ...tak kam spěchan?...
15. ...to je na mě moc... → ...to je na mě mox...
16. ...do někoho se navázela... → ...di někoho se navázela...
17. ...jen párkrát do tejdne... → ...jen párkrát do tejdny...
18. ...ptáčci zpívají... → ...ptáčci zpívajo...
19. ...tam se nevejdem... → ...tam se nevejden...
20. ...proč tam vlastně šla?... → ...proč tak vlastně šla?...
21. ...to ti tak věřim... → ...to ti tal věřim...
22. ...to byla její kočka... → ...to byla její kočks...
23. ...chodín k volbám... → ...chodím k volbám...
24. ...budeš tu pak ještě?... → ...budeš tu pak ješt+...

PŘIDÁNÍ GRAFÉMŮ

A) PŘIDÁNÍ MEZER

1. ...že je mravenec dost mimo... → ...že je mrave nec dost mimo...
2. ...bohužel kolem nikdo... → ...bohužel kol em nikdo...

B) ZDVOJENÍ GRAFÉMŮ

1. ...to já mám tenis... → ...to já mmám tenis...
2. ...ale nejsem... → ...ale nejssem...
3. ...na to bych nesáhnul... → ...na to bych nesáhnnull...
4. ...zase to pak celý přerovná... → ...zase to pak celý přeroovná...
5. ...asi umřu... → ...asi umřuu...
6. ...třeba se to doučíš... → ...třeba se too doučíš...
7. ...ty si to myslíš?... → ...tyy si to myslíš?...
8. ...je to úplně celý fuč... → ...je to úplně celýý fuč...
9. ...asi to tak bude... → ...asii to tak bude...
10. ...to pochopíš časem... → ...to pochoppíš časem...
11. ...až po obědě?... → ...po obbědě?...
12. ...jo todle... → ...jo todlee...
13. ...jako jak?... → ...jaako jak?...
14. ...nevím co tím myslíš... → ...nevvím co tím myslíš...
15. ...no a co?... → ...no aa co?...
16. ...věřím tomu... → ...vwěěřím tomu...
17. ...nechceš jít se mnou ven?... → ...nechceš jít se emnou ven...

Pozn. add. 16 – přidání vnitřního segmentu + zdvojení

add. 17 – sdvojení + transpozice koncového segmentu a mezery

C) PŘIDÁNÍ VNITŘNÍCH GRAFÉMŮ

1. ...vodní sporty... → ...vodní sporety...
2. ...v čem nám to pomohlo?... → ...v čem nánm...
3. ...že?... → ...žře?...
4. ...no ty jsi snad šílená... → ...šíleneá...
5. ...přišlo to na sedm táců... → ...přišlo to na sedm táclů...
6. ...cumlala si prstíky... → ...cumplala si prstíky...
7. ...szlejšání stěny... → ...szlejzání...
8. ...blízko lesa... → ...blízsko...

9. ...*nakopla topení*... → ...*nakompla topní*...

10. ...*věřím tomu*... → ...*vwěřím tomu*...

Pozn. add. 9 – přidání vnitřního grafému + vynechání vnitřního grafému

add. 10 – přidání vnitřního grafému + zdvojení

D) PŘIDÁNÍ KONCOVÝCH GRAFÉMŮ

1. ...*se sněhulákem*... → ...*sew sněhulákem*...

2. ...*takže má i šikové ruce*... → ...*takže má i šikovnej ruce*...

3. ...*je to věc všech*... → ...*věc to věc všechu*...

4. ...*najde se tu někdo?*... → ...*najde seš tu někdo?*...

5. ...*pojedeš dlouho*... → ...*pojedeš dlouhoi*...

ANTICIPACE

1. ...*jíš sýr?*... → ...*jíš srýr?*...

2. ...*prosím tě*... → ...*sprosím tě*...

3. ...*kudy jdeme?*... → ...*dkudy jdeme?*...

4. ...*se ekterym?*... → ...*se ekterym?*...

5. ...*na cestu*... → ...*na scestu*...

6. ...*konkurenční*... → ...*rkonkurenční*...

7. ...*ukoval to*... → ...*vukoval to*...

8. ...*nevím sám jak a proč*... → ...*nevím sák jak a proč*...

9. ...*a umim na obojim*... → ...*a omim na obojim*

10. ...*teď jsi mě překvapila*... → ...*teď jsi mě překlapila*...

11. ...*mohly by bejt*... → ...*mohly be bejt*...

12. ...*nebo, že štuhneš*... → ...*nebo, že štuhneš*...

13. ...*krom nás tří*... → ...*korom nás tří*...

14. ...*che, dobrý*... → ...*che, bobrý*...

15. ...*jasně a strhneš strop*... → ...*jasně a štrhneš strop*...

16. ...*pěkná holka*... → ...*pěkná kolka*...

17. ...*tak si písname*... → ...*tak si písmeme*...

18. ...*nejsem moc obstojnej datel*... → ...*nejsme moc obstojenej datel*...

Pozn. add. 18 – transpozice koncového grafému + anticipace

PERSEVERACE

1. ...byla jsem mimo... → ...bylal jsem mimo...
2. ...ahoj... → ...ahoj...
3. ...pa... → ...pap...
4. ...v projevu... → ...v projevuj...
5. ...s marmeládou... → ...s marmeládoud...
6. ...já nechroupu... → ...já nechroupou...
7. ...netýkaj se mě... → ...netýkaj se měj...
8. ...nalezla tam klid... → ...nalezlal tam klid...
9. ...jsi pěkná... → ...jsi pěkněná...
10. ...můžu taky?... → ...můžů taky?...
11. ...měj pěkné sne... → ...měj pěkné sne...
12. ...mezi řečí... → ...mezi řeří...
13. ...podej mi mapu... → ...podej mi mamu...
14. ...pokavaď... → ...pokovaď...
15. ...neuděláš nic... → ...neuděláš niš...
16. ...s oholenýma nožkama... → ...s oholonýma nožkama...
17. ...u dědy... → ...u dědi...

Pozn. add. 17 – perseverace měkkosti grafému

ZMĚNA ZNĚLOSTI

1. ...dobrej závod... → ...dobrej závot...
2. ...to je tragéd... → ...to je tragét...
3. ...proč tak přísně?... → ...proč tak břísně...
4. ...opět?... → ...obět?...
5. ...jdeme na oběd... → ...jdeme na obět...
6. ...odkud to máš?... → ...odkut to máš?
7. ...dej to do poznámek... → ...dej to do poznánek...
8. ...vypadá to na střevní chřípku... → ...vypadá to na střevní chřibku
9. ...co máš na sobě?... → ...co máš na sopě?

MIGRACE

1. ...vystrčím hlavu z okna... → ...vystrčím hlav z oknau
2. ...kde byl?... → ...ekd byl?
3. ...jsem na tebe starej... → ...jsem na tebe sarejt...
4. ...kopule... → ...koepul...
5. ...seznámení... → ...seznámníe...
6. ...parádní... → ...padrání...
7. ...aportuje dobře... → ...poartuje dobře...
8. ...za budkou... → ...za dbukou...

ZRCADLOVOST

1. ...ahoj... → ...ahej...
2. ...vezmi to kosou... → ...vezmi to kosor...
3. ...tumáš... → ...tumčš...
4. ...krásko... → ...králko...
5. ...hokej... → ...hodej...
6. ...škoda, že nejdeš... → ...škola, že nejdeš...

SMĚŠOVÁNÍ

1. ...fičím/frčím... → ...fričím...
2. ...ponětí/zdání... → ...pozdání...
3. ...otázka/dotaz... → ...dotázka...
4. ...profesor/učitel... → ...pročitel...

SUBSTITUCE CELÝCH LEXIKÁLNÍCH JEDNOTEK

1. ...jsem rozlámanej z fitka... → ...jsem rozmazlenej z fitka
2. ...jdu vyndat nádobí z myčky... → ...jdu vyndat počasí z myčky
3. ...no a hned vedle stál další tank... → ...no a hned vedle stál další stan...
4. ...prosim tě, chyt' se za krk... → ...prosim tě, chyt' se za nos...

ALTERNACE

1. ...máš kolo?... → ...máš klol?...
2. ...z Postoloprđ... → ...z Postlolprđ...
3. ...tak ji popros... → ...tak jo oporos...
4. ...kakaem... → ...akakem...

ZÁMĚRNÉ CHYBY - EXPRESIVITA

1. ...to dáš... → ...to dááš...
2. ...to je blbé... → ...to je blbéé...
3. ...ty... → ...tyyyyy...
4. ...hm... → ...hmm...
5. ...hej... → ...heeej :D...
6. ...ale ne... → ...ale neee...
7. ...moc špatný... → ...mooc špatný...
8. ...ale jdi ty... → ...ale di ty...